

Ім'я користувача:
К-ра історії ст. світу

Дата перевірки:
23.11.2023 21:28:48 EET

Дата звіту:
23.11.2023 21:39:17 EET

ID перевірки:
1015936934

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library + DB

ID користувача:
34049

Назва документа: Дерешкевич Б. Дипломна

Кількість сторінок: 52 Кількість слів: 13690 Кількість символів: 99313 Розмір файлу: 258.50 KB ID файлу: 1015608721

43% Схожість

Найбільша схожість: 37.7% з джерелом з Бібліотеки (ID файлу: 1015605397)

13.1% Джерела з Інтернету 6 Сторінка 54

37.7% Джерела з Бібліотеки 1 Сторінка 54

8.79% Цитат

Цитати 16 Сторінка 55

Не знайдено жодних посилань

10.7% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 15 слів та 2%)

10.7% Вилучення з Інтернету 426 Сторінка 56

0.96% Вилученого тексту з Бібліотеки 18 Сторінка 60

Студент-магістрант

Дерешкевич Богдан

«Перша світова війна у шкільній дидактиці пострадянських держав»

План

Вступ

Розділ 1. Передумови і причини Першої світової війни у шкільних підручниках.

1.1. Міжнародні кризи та конфлікти напередодні Першої світової війни.

1.2. Формування військово-політичних альянсів та початок гонки озброєнь.

Розділ 2. Бойові дії на фронтах світової війни у висвітленні шкільної дидактики.

2.1. Протистояння ворогуючих військових блоків у 1914-1915 рр.

2.2. Військові баталії 1916-1918 рр.

Розділ 3. Підсумки Великої війни.

3.1. Воєнно-політичні та соціально-економічні наслідки світової війни.

3.2. Повоєнне облаштування світу.

Висновки

Список використаних джерел та літератури

Вступ

Актуальність. Історичне значення та вплив Першої світової війни важко переоцінити. Вона, без перебільшень, належить до категорії тих історичних подій, котрі, з одного боку, принесли численні людські та матеріальні жертви, внесли суттєві корективи політичної мапи світу та зруйнували великі континентальні імперії, а з іншого – сформували нові підвалини міжнародної системи, дали поштовх розвитку наукової думки та появи нових винаходів. Більше того, Перша світова війна, майже доцентру зруйнувавши Стару Європу, визначила, яким, власне буде ХХ ст. Формування та поширення в Європі право радикальних рухів, в тому числі – фашизму та нацизму, зростання популярності комуністичних партій у світі, створення СРСР, революційні та антиколоніальні рухи – все це стало спадщиною Першої світової війни. Ну, і звісно, її головним наслідком стала Друга світова війна.

Попри вплив та значення Перша світова війна в радянський час не викликала особливого зацікавлення, як з боку дослідників, так і з боку суспільства в цілому. Натомість чільне місце в наукових дослідженнях, шкільних підручниках та кінематографі відводилося саме Другій світовій. Із розпадом СРСР ситуація почала змінюватися. Однак, разом із тим, акценти при дослідженні та висвітленні цієї епохальної події в різних країнах пострадянського простору відрізнялися, хоча й не викликали таких гострих дискусій, як події Другої світової війни.

Початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну спонукає нас до переосмислення Великої війни 1914-1918 рр., адже характер бойових дій, що відбуваються на українських територіях сьогодні, нагадують позиційне протистояння між арміями великих держав на європейському континенті початку минулого століття. Тим паче, що інші не менш вагомні характерні риси

Першої світової (масове використання артилерійської зброї, злочини проти цивільного населення тощо), дуже подібні до реалій сьогодношньої війни.

Зауважимо, що в нашому дослідженні ми обмежимося шкільними підручниками лише трьох країн пострадянського простору, а саме – України, Республіки Білорусь та РФ.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі сучасних шкільних підручників з історії, а також наукової літератури охарактеризувати та порівняти висвітлення Першої світової війни в зазначених нами країнах.

Дана мета обумовила вирішення наступних завдань:

- порівняти висвітлення передумов Першої світової війни у різних шкільних підручниках з історії;
- охарактеризувати виклад бойових дій на фронтах впродовж 1914-1918 рр. у підручниках;
- Проаналізувати політичні та соціально-економічні наслідки війни.
- Розглянути оцінки світової війни в різних підручниках.

Об'єктом дослідження є тема Першої світової війни у сучасній шкільній дидактиці країн пострадянського простору.

Предметом дослідження відображення Першої світової війни в сучасних шкільних підручниках України, Республіки Білорусь та РФ.

Географічні межі дослідження охоплюють території України, Республіки Білорусь та РФ.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1991-2014 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена розпадом Радянського Союзу і початком змін, що розпочалися у шкільних програмах та появою нових підручників у колишніх республіках. Верхня хронологічна межа обумовлена агресією з боку РФ щодо України, у зв'язку з чим відбувається зміна акцентів у шкільних

програмах дидактиці не лише цих держав, але й на всьому пострадянському просторі.

Історіографічна база.

Джерельна база.

Структура нашої дипломної роботи складається зі вступу, розділів, які, у свою чергу, поділяються на підрозділи, висновків, переліку використаних джерел та літератури.

Розділ 1. Передумови і причини Першої світової війни у шкільних підручниках.

1.1. Міжнародні кризи та конфлікти напередодні Першої світової війни.

В період існування СРСР програма шкільних підручників з історії узгоджувалася повністю з постулатами домінуючої в державі комуністичної ідеології. Історія людства, відповідно, розглядалася через формаційний підхід, невід’ємним елементом якого була класова боротьба та революція. Під відповідним кутом розглядалася й історія Першої світової війни. В шкільних підручниках (як і в історіографії) вона розглядалася як війна імперіалістична, загарбницька та несправедлива, спричинена прагненням великих держав захопити нові території та використати закони воєнного часу задля придушення робітничого та національно-визвольного рухів. Єдиним винятком була Сербія, яку подавали як жертву, що продовжувала багаторічну боротьбу за свою незалежність і за звільнення південних слов’ян з-під гніту Австро-Угорської імперії.

Із розпадом Радянського Союзу ситуація починає кардинально мінятися. Процес розбудови національних держав на пострадянському просторі вимагав і зміни шкільної програми. Як наслідок цього з’являються нові шкільні підручники з історії, автори яких намагалися відійти від старих радянських постулатів та кліше.

Перша світова війна стала наслідком суперечностей, які існували між провідними державами тогочасного світу. Яскравим їх відображенням стали міжнародні кризи та конфлікти, що мали місце наприкінці XIX – на початку XX ст. Одним з перших таких конфліктів стала війна 1898 р. між США та Іспанією.

В українських шкільних підручниках з всесвітньої історії цей конфлікт згадується, однак у доволі загальних рисах. Так в посібнику з всесвітньої історії

для учнів 9 класу, упорядниками якого є Бердичевський Я.М., Заїка О.І. та Решетнікова О.П. зазначається, що після того, як на Кубі розпочалася визвольна війна проти іспанського володарювання, американський уряд оголосив про свою підтримку кубинців. В 1898 р. США оголосили війну Іспанії, яка стала першою війною за переділ світу. Через три місяці Іспанія була розгромлена, а США отримали під свій контроль острови Пуерто-Ріко. Куба формально здобула незалежність, а фактично стала підконтрольною США територією. Окрім того, наслідком війни стало те, що США оволоділи о. Гуам та Філіппінами¹.

Іспано-американська війна досить стисло подана в підручнику для 9 класу 2000 р. видання. Автори, вочевидь, не надаючи якогось виняткового значення цьому конфлікту, обмежилися лише трьома реченнями, вказавши на факт його наявності та наслідки для США². Натомість в підручнику для 10 класу за редакції Т.В. Ладиченко інформації про конфлікт значно більше і вказані його причини. Зокрема, Наприкінці XIX ст. США прагнули завдати остаточного удару Іспанській імперії та закріпити своє панування в Латинській Америці. Відтак, головним об'єктом їх зазіхань стали острів Куба та Філіппіни. Безпосереднім приводом стало кубинське повстання та вибух на американському крейсері «Мен», що перебував на рейді в порту Гавани. США завдали поразки погано озброєному іспанському флоту. Війна завершилася підписанням Паризького мирного договору, за яким до США відходили Філіппіни, острови Пуерто-Ріко та Гуам. Куба була проголошена незалежною від Іспанії, проте підпадала під американський вплив. В підсумку, це зміцнило позиції США в Центральній та Південній Америці³.

В білоруських підручниках подіям Першої світової війни, а також передуючим їм конфліктам, приділено значно менше уваги. Єдину згадку про

¹ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш.к./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998. - 240

² Всесвітня історія. Нові часи. Частина друга. (Кін. XVIII - поч. XX ст.): Підруч. для 9 кл. серед. шк. / С.В. Білоножко, І.М. Бірюльов, О.Р. Давлатов, В.Г. Косміна, Л.О. Нестеренко, Ф.Г. Турченко. — К.: Генеза, 2000. - 223

³ Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіль. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К.: Генеза, 2010. - с. 104

війну 1898 р. можна знайти у підручнику 2009 р. за редакцією Кошелева В.С. у розділі, присвяченому історії країн Латинської Америки: «Посилився визвольний рух на Кубі, яка все ще залишалася іспанською колонією. США намагалися придбати цей острів, однак успіху не мали. В кінцевому підсумку вони розв'язали в 1898 р. війну, котру Іспанія програла. Куба стала незалежною, проте лише формально, оскільки вона повністю контролювалася США»⁴. Така стисла інформація про іспано-американську війну не дає жодного уявлення про суть та значення цього конфлікту.

Російські шкільні підручники з всесвітньої історії також не упустили цей конфлікт, однак його висвітлення, як і епохи в цілому, є досить близьким до радянського. Так, у підручнику за редакцією Загладіна М.В. зазначається, що на початку ХХ ст. найбільш розвинуті країни продемонстрували своє прагнення до завоювання нових колоній, ринків збуту за рахунок вторгнення у сфери впливу своїх конкурентів. Першою імперіалістичною війною нової епохи стала іспано-американська війна 1898 р., наслідком якої стало захоплення США Філіппін, островів Пуерто-Ріко та Гуаму, а Кубі – незалежність. Боротьба за переділ світу стала найважливішим фактором, що визначав зміст світової політики⁵.

У шкільному підручнику 2010 року видання іспано-американська війна подана значно стисліше, лише як констатація факту⁶.

Друга англо-бурська війна – ще один значний міжнародний конфлікт, що передував світовій війні. В українських підручниках з всесвітньої історії різних років вона подана доволі детально. Так, у підручнику 1998 р. видання для учнів 9 класу зазначено, що мета британської політики полягала у створенні суцільного ланцюга англійських володінь через усю Африку, від Кіпру на півночі і до Кейптауну, на півдні. Наслідком цього став конфлікт з

⁴ Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения / В. С. Кошелев ; метод. обеспечение Н. В. Байдаковой. — 3-е изд., доп. и пересмотр. — Минск, 2010. — С. 99

⁵ Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10-11 классов. Второе издание. М.: ООО «Торгово-издательский дом «Русское слово — РС», 2000. — С. 21

⁶ Алексашкина Л. Н. Учебник по всеобщей истории. С древнейших времен до конца XIX века - 10 класс, 2010. С. 401

південноафриканськими республіками – Трансваалем та Оранжевою. Вказані республіки були багаті на поклади золота та алмазів і заселені вихідцями з Голландії – бурами, які колонізували місцеве населення. В 1899 р. бури почали військові дії проти британських військ, розташованих у прикордонних колоніях імперії. Розчалася англо-бурська війна, що тривала два з половиною роки. Бури користувалися підтримкою Німеччини, а також інших суперників Великої Британії. До того ж їм симпатизувала суспільна думка більшості країн світу. Вони героїчно билися, проте сили були нерівними. Зрештою, в 1902 р. війна закінчилася поразкою бурів. Трансвааль і Оранжева республіка стали частиною Британської імперії, отримавши право на самоврядування, як й інші переселенські колонії. З огляду на інтереси білого населення цих колоній, уряд Великої Британії вирішив надати їм права домініонів – самоврядних частин імперії зі своїми парламентами та урядами.⁷ У підручниках 2010 р., зокрема за редакцією Щупака І. та Морозової Л.⁸, а також за редакцією Ладиченко Т.⁹ – друга англо-бурська війна також характеризується як чергова війна за переділ світу. При цьому в останньому конфлікті більш детально описаний. Так, автор подав не лише на причини наслідки війни, але й вказав на деякі нововведення, які ця війна спричинила у галузі військової справи – використання кулеметів, введення маскульованого одягу кольору «хакі», спорудження довготермінових окопів для ведення бойових дій. Автор також зазначив, що в подальшому колишні бурські держави стали основою Південно-Африканського союзу.

В білоруських шкільних підручниках друга англо-бурська війна згадується в контексті параграфу, присвяченого становищу Африки в XIX ст. Їй приділено досить мало уваги. Автори обмежилися лише констатацією самої події та

⁷ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. шк./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998.- 219-220

⁸ Щупак І. Я., Морозова Л. В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. - Запоріжжя : Прем'єр, 2010 С. 57

⁹ Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К. : Генеза, 2010. - с. 104-105

загальними фразами про її наслідки (Британія стала безроздільно володарювати на півдні Африки), не вказавши при цьому причин. Натомість зроблений акцент, на тому, що це було єдине місце на континенті, де білі воювали з білими¹⁰.

В сучасних російських підручниках тема другої англо-бурської війни висвітлена гірше, ніж в білоруських. В деяких вона взагалі відсутня, при тому, що параграф, присвячений країнам Африки та колоніалізму, наявний¹¹. В інших наявна лише згадка про такий конфлікт¹². Враховуючи те, що свого часу піддани Російської імперії також брали участь в цій війні на боці бурів в якості добровольців, такий підхід, як мінімум, виглядає дивним.

Іспано-американська та Друга англо-бурська війна співпали в часу із розгортанням потужного, антиколоніального за своєю суттю, повстанням в Китаї, яке європейці прозвали боксерським. У частина українських шкільних підручників (90-ті – 2000-ні рр.), характеризуючи це повстання як народне, та вказують, що безпосередніми його причинами став провал реформ в Китаї, а також засилля іноземців¹³. Дії боксерів, або «іхетуанів», характеризуються як варварські та жорстокі: «...убивали місіонерів, торговців, інженерів, солдат, що охороняли іноземні концесії, громили магазини, руйнували залізничні і телеграфні лінії»¹⁴. При цьому досить негативна оцінка дана й державам, які взяли участь й придушенні повстання – Великій Британії, США, Росії, Японії, Франції, Італії, Німеччині та Австро-Угорщині. Зокрема, зазначено, що інтервенція восьми держав супроводжувалася варварством щодо народу Китаю.

¹⁰ Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения / В. С. Кошелев ; метод. обеспечение Н. В. Байдаковой. — 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С. 195

¹¹ Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10—11 классов. Второе издание. М.: ООО «Торгово-издательский дом «Русское слово — РС», 2000

¹² Алексашкина Л. Н. Учебник по всеобщей истории. С древнейших времен до конца XIX века - 10 класс, 2010. С. 370

¹³ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш к./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998.- 284; Всесвітня історія. Нові часи. Частина друга. (Кін. XVIII - поч. XX ст.): Підруч. для 9 кл. серед. шк. / С.В. Білоножко, І.М. Бірюльов, О.Р. Давлетов, В.Г. Косміна, Л.О. Нестеренко, Ф.Г. Турченко. — К.: Генеза, 2000. -211-212

¹⁴ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш к./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998.- 284

Грабежам піддалися крамниці, палаци та оселі. Була знищена безцінна палацова бібліотека, вивозилися цінності: фарфор, слонова кістка, золото, перли, різноманітне майно. Саме повстання було жорстоко придушене, не дивлячись на протести громадськості по всьому світі¹⁵.

У більш пізніх підручниках матеріалу, виділеного на вивчення боксерського повстання, дещо менше. До того ж акцент зроблений на його жорстокому придушенні та негативних наслідках його поразки для Китаю. При цьому методи, що використовували боксери під час свого виступу і їх загальна характеристика, як це було проілюстровано у старіших підручниках – відсутня¹⁶.

Навідміну від українських, в білоруських підручниках при висвітленні боксерського повстання особливий наголос робиться, перш за все, на його антизахідну спрямованість, а також на тому, що почалося воно саме в німецькій сфері впливу у Китаї. При цьому однаково критично оцінюються як дії самих боксерів, так і великих держав, що взяли участь у їх придушенні¹⁷.

В російських підручниках дії боксерів також подаються в негативному ракурсі, при цьому про жорстокість, з якою придушувалося повстання – не згадується¹⁸. В деяких підручниках, як от, скажімо, за редакцією М. Загладіна, значний акцент зроблений на значені Китаю для великих держав тогочасного світу. Так, він зазначив, що на початку XX ст. визначилися декілька регіонів світу, боротьба за контроль над якими, у зв'язку з їх геополітичним положенням та економічною значущістю, набула особливо гострих рис. Одним з таких регіонів був і Китай. Контроль над ним та його портами забезпечував доступ до

¹⁵ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. шк./ Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998. - 284-285

¹⁶ Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіль. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К. : Генеза, 2010. - 304 с.; Шупак І. Я., Морозова Л. В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. - Запоріжжя : Прем'єр, 2010. - 272 с.: С. 85; С. 43

¹⁷ Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения / В. С. Кошелев ; метод. обеспечение Н. В. Байдаковой. — 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С.172-173

¹⁸ Алексашкина Л. Н. Учебник по всеобщей истории. С древнейших времен до конца XIX века - 10 класс, 2010. С. 350

потенційно місткого ринку, ресурсам, провідній позиції в Азійсько-Тихоокеанському регіоні¹⁹.

Російсько-японська війна 1904-1905 рр. стала одним з найбільш масштабних та кровопролитних військових протистоянь напередодні Першої світової війни. Українські підручники, видані в 90-х, у доволі детально змальовували цю війну, її причини, перебіг та наслідки. Її розгортання пов'язували із придушенням боксерського повстання, після якого Російська імперія окупувала Манчжурію, що, в кінцевому підсумку загострило відносини з Великою Британією та Японією²⁰. Ще однією причиною війни, на якій акцентують увагу українські підручники цього періоду, стало прагнення російської влади утримати революційний рух в середині імперії, скерувавши суспільство на зовнішню війну²¹.

Даючи характеристику підсумкам та наслідкам війни, в підручниках цього періоду зазначається, що Росія, внаслідок поразок на суші та на морі, програла війну. Проте і Японія була настільки виснаженою, що звернулася до Президента США Теодора Рузвельта із проханням про дипломатичне посередництво. Портсмутський мирний договір, який завершив війну, допоміг Японії утвердитися на Курильських островах, і, таким чином, перекрити для Російської імперії всі виходи до океану на Далекому Сході. Серед причин поразки Російської імперії вказуються її економічна та державна відсталість, а також невідповідність до війни на Далекому Сході²².

Підручники 2010 р. видання, окрім пояснення причин та короткого опису перебігу військових в ході російсько-японської війни, акцентують увагу

¹⁹ Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10—11 классов. Второе издание. М.: ООО «Торгово-издательский дом «Русское слово — РС», 2000. — с. 29

²⁰ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш. к./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998. С. 256

²¹ Всесвітня історія. Нові часи. Частина друга. (Кін. XVIII - поч. XX ст.): Підруч. для 9 кл. серед. шк. / С.В. Білоножко, І.М. Бірюльов, О.Р. Давлетов, В.Г. Космина, Л.О. Нестеренко, Ф.Г. Турченко. — К.: Генеза, 2000. С. 194

²² Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш. к./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998. С. С. 257-258

школярів на інших моментах, про які не згадувалося в попередніх підручниках. Зокрема, Т. Ладиченко та С. Осмоловський зазначають, що ця війна велася як колоніальна – на території Китаю, Кореї, а також на морі. Воюючі країни не переносили бойових дій на землю одна одної, що полегшило в майбутньому мирні переговори. Японія, внаслідок війни, утвердила себе як велика держава, частково задовольнила свої колоніальні амбіції. Росія зберегла міцні позиції в Китаї й отримала гарантії безпеки своїх кордонів на Далекому Сході²³. Натомість І. Щупак та Л. Морозова роблять висновок, що поразка царської Росії у війні з Японією серйозно вплинула на розстановку сил не тільки на Далекому Сході, а й у Європі. Разом з тим вона прискорила розвиток революційних подій у Росії²⁴.

У білоруських підручниках також детально охарактеризовано російсько-японську війну. Її причиною стало зіткнення інтересів двох країн на Далекому Сході. Зазначається, що російські війська героїчно протистояли переважаючим японським силам, а Порт-Артур був взятий через те, що командуючий його гарнізоном генерал Стессель порушив наказ і здався. Загалом, серед причин поразки Росії у війні вказується і на некомпетентності військового керівництва та недооцінці ворога. Поразка ж у війні була сприйнята суспільством як національна ганьба і стала поштовхом до революцій 1905-1907 рр.²⁵

Тематика російсько-японської війни в російській шкільній програмі вивчається в курсі історії Росії. У підручниках із всесвітньої історії вона лише згадується побіжно, в контексті зовнішньої політики Японії. При цьому російські автори розставляються зовсім інші акценти на цьому конфлікті, аніж вже згадувані нами українські чи білоруські. Зокрема, характеризуючи причини війни, підкреслюється, що Російська імперія не мала на сході портів, що не замерзають, а тому шукала їх в теплих морях, зокрема – на території Китаю та

²³ Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К. : Генеза, 2010. - С.91-92 с.

²⁴ Щупак І. Я., Морозова Л. В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. – Запоріжжя : Прем'єр, 2010. – С. 24

²⁵ Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения / В. С. Кошелев ; метод. обеспечение Н. В. Байдаковой. — 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С.134-135

Кореї. Російська експансія, зрештою, призвела до зіткнення інтересів з Японією, яку підтримувала Велика Британія. При цьому особливий наголос робиться на тому, що саме Англія зіштовхнула у війні дві країни, прагнучи тим самим ослабити Російську імперію²⁶. Деякі автори також звинувачують у розпалюванні конфлікту й Німеччину²⁷.

Попри визнання численних промахів з боку російського керівництва, його некомпетентності під час ведення бойових дій, неодмінно підкреслюється відвага, з якою солдати воювали: «Російсько-японська війна залишила в народній пам'яті приклад мужності, матросів, солдатів, офіцерів. Символом вірності військовому обов'язку став подвиг екіпажів кресерів «Варяг» та канонерки «Кореець», які прийняли нерівний бій в корейському порту Чемульпо»²⁸.

Характеризуючи наслідки війни для імперії, російські автори, окрім територіальних втрат, також зазначають, що непродумата далекосхідна політика сомодержавства Росії підірвала економічний розвиток країни, деморалізувала російську армію, а найголовніше – спровокувало невдоволення в усіх прошарках суспільства, що в підсумку призвело до революції²⁹.

Іншим кризам, серед яких були дві Марроканські, Боснійська та італо-турецька війна, у шкільних підручниках приділено зовсім мало увагу. Подеколи вона взагалі відсутня. Так, у підручнику за редакцією Я.Бердичевського, О. Заїки та О. Решетнікова можна знайти лише інформацію про те, що в 1908 р. Австро-Угорщина, скориставшись сприятливою міжнародною обстановкою, оголосила про анексію Боснії та Герцеговини, надавши їм статусу імперських

²⁶ Шестаков В.А. История России, XIX – начало XX века. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: профиль. Уровень. – 5-е издание. М.: Просвещение, 2012. С. 37

²⁷ Мишина Н.А., Жаров Л.Н. История Отечества (1900-1940). Учебная книга для старших классов средних учебных заведений. Дополненное и исправленное издание. М.: ООО «Торгово-издательский Дом «Русское слово – РС», 1999. С. 62

²⁸ Шестаков В.А. История России, XIX – начало XX века. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: профиль. Уровень. – 5-е издание. М.: Просвещение, 2012. С. 37

²⁹ Шестаков В.А. История России, XIX – начало XX века. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: профиль. Уровень. – 5-е издание. М.: Просвещение, 2012. С. 38; Западни Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10–11 классов. Второе издание. М.: ООО «Торгово-издательский Дом «Русское слово – РС», 2000. С. 29

провінцій³⁰. При цьому подія не охарактеризована як чергова міжнародна криза, не зазначено, як такий крок з боку Габзбургської монархії сприйняли інші великі держави.

Деяка інформація про незгадані в підручниках редакції 90-х і початку 2000 рр. міжнародні конфлікти з'явилася у нових, що вийшли друком в 2010 р. Зокрема, підручника за редакцією І. Щупака містить загальну інформацію про другу Марроканську кризу 1911 р. Зазначено, що за домовленостями щодо колоніального розподілу Африки британці в 1904 р. погодились на захоплення Марокко Францією. Французи розпочали «освоєння» цієї країни. Утім на територію Марокко претендувала і Німеччина. Влітку 1911 р. німці направили до берегів Марокко два військові кораблі. Через це ледве не спалахнула німецько-французька війна, до якої, безумовно, були б втягнуті їхні союзники. Лише за посередництва Великої Британії вдалося переконати німців відмовитися від зазіхань на Марокко, а в обмін на Німеччина отримала невелику частину французького Конго³¹. Про два інші конфлікти – анексію Боснії Австро-Угорщиною у 1908 р. та італо-турецьку війну 1911 р. згадано лише як факт, що мав місце в історії, проте без жодної конкретики³².

Підручник за редакцією Т. Ладиченко дає більш повну інформацію по згаданих вище конфліктах. Зазначено, що в 1908 р. внаслідок захоплення Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини вибухнула так звана «боснійська криза». У цей же час повну незалежність проголосила Болгарія. Анексія Австро-Угорщиною двох слов'янських провінцій викликала серйозну кризу у відносинах на Балканах: Сербія різко засудила цей крок, царська Росія

³⁰ Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: Навч. посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. ш к./Авт.-упоряд.: Я.М.

Бердичевський, О.І. Заїка, О.П. Решетнікова - Запоріжжя: Прем'єр; Харків: Олант, 1998.- С. 282

³¹ Щупак І. Я., Морозова Л. В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. – Запоріжжя : Прем'єр, 2010 С. 57

³² Там само – С. 57-58

підтримала Сербію. Німеччина, навпаки, стала на бік Австро-Угорщини, адже це відповідало її планам просування на схід і подальшого підпорядкування Османської імперії та залучення її до будівництва Багдадської залізниці³³. Попри таку характеристику автори не вказали наслідки цієї кризи.

Інформація про Другу Марокканську кризу викладена у декількох реченнях. Зазначено, що в 1911 р. між ворогоючими державами мало не почався збройний конфлікт у зв'язку з повстанням проти султана Марокко. Німеччина направила до марокканського берега крейсер «Берлін» і канонерку «Пантера». І знову на підтримку Франції виступила Велика Британія. Погрожуючи Німеччині війною, вона змусила останню відмовитись від втручання у марокканську проблему³⁴.

Більше інформації, ніж в підручнику редакції І. Щупака, подано і про італо-турецьку війну: «1911 р. відбулася італо-турецька війна. У вересні італійські десанти висадилися в Північній Африці і в результаті бойових дій з турецькими військами захопили Триполітанію та Кіренаїку, які перетворили на італійську колонію Лівію»³⁵.

В білоруських підручниках серед міжнародних конфліктів, що відбулися між російсько-японською та балканськими війнами, згадується лише про боснійську кризу: «Австро-Угорщина отримала право окупувати Боснію та Герцеговину, аби недопустити приєднання цих земель до незалежної Сербії і формування великої слов'янської держави»³⁶.

Для російських шкільних підручників при висвітленні вищезгаданих конфліктів притаманна та ж сама тенденція, що і для білоруських. Згадку можна знайти лише про боснійську кризу: «Австро-Угорщина пішла на

³³ Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К.: Генеза, 2010. - 304 С. 105

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

³⁶ Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения. 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С.150

захоплення Боснії та Герцеговини. На Балканах перетиналися інтереси усіх великих тогочасних держав, адже вони слугували ключами до Сходу. Впродовж декількох років тут тричі виникали локальні конфлікти, що загрожували зруйнувати крихку рівновагу в Європі»³⁷.

Останньою великою кризою, якій приділено чимало матеріалу у шкільних підручниках, є дві балканські війни, що мали місце в 1912-1913 рр. Розглянемо, як ці два останні конфлікти представлені у шкільних підручниках.

Українські підручники з всесвітньої історії за 9 та за 10 клас (за новою програмою) містять досить детальну, як для школярів, інформацію про ці події. Зокрема, Я. Бердичевський, О. Заїка та О. Решетнікова висвітлюють Балканські війни наступним чином. Початок XX століття свідчив про піднесення національно-визвольного руху балканських народів, а також про загострення суперництва серед великих держав на Балканському півострові. Підсилення національного і феодального гноблення з боку Османської імперії, відмова її уряду провести необхідні реформи і надати автономію Македонії та Фракії призвела до двох Балканських війн. Перша Балканська війна тривала з жовтня 1912 р. по травень 1913 р. Ведучи визвольну боротьбу, балканські народи домагалися ліквідації решток османського панування на півострові. Водночас, буржуазія кожної з балканських країн прагнула до гегемонії в цьому регіоні. Після поразки в італо-турецькій війні 1911-1912 рр., а також внаслідок тривалих повстань в Албанії та Македонії Османська імперія усе більш слабшала і не могла контролювати ситуацію. У свою чергу, країни Антанти і Троїстого союзу активно втручалися в події на Балканах, відстоюючи при цьому власні інтереси і ведучи боротьбу за сфери впливу. Впродовж березня-жовтня 1912 р. в результаті тривалих переговорів був сформований Балканський союз у складі Болгарії,

³⁷ Шестаков В. А. История России, XX — начало XXI века. 11 класс : учеб. для общеобразоват. учреждений : профил. Рос. акад. наук, Рос. акад. образования, изд-во «Просвещение». — 5-е изд. — М. : Просвещение, 2012. С. 54

Сербії, Греції, Чорногорії, спрямований проти Туреччини. Війна з Османською імперією розпочалася у жовтні 1912 р. Протягом місяця сербська армія, розбивши турків в Македонії, Косові та Санджаку, зайняла Північну Албанію і вийшла до моря. Болгарська армія, у свою чергу, розгромила турецькі війська, що протистояли їй, взяла в облогу Андріанополь і вийшла на підступи до Стамбула. Грецькі війська зайняли Салоніки і вторглися до Албанії. 3 грудня 1912 р. на прохання Османської імперії військові дії були призупинені й у Лондоні розпочалися мирні переговори. В лютому 1913 р. бої відновилися. Але після падіння Андріанополя і Яніна Османська імперія в чергове запросила перемир'я. Вже 30 травня 1913 р. у Лондоні був підписаний мирний договір, за котрим турки позбавлялися усіх своїх європейських володінь, окрім незначної території довкола Стамбула. Більше того, Османська імперія визнавала незалежність Албанії (із листопада 1912 р.); проте Сербія не одержала вихід до Адріатичного моря, а між колишніми союзниками виникли розбіжності через поділ Македонії. Перша Балканська війна, за великим рахунком, породила Другу, що продовжувалася з 29 червня 1913 р. до 10 серпня 1913 р. Однією з головних її причин були суперечності між Болгарією та Сербією через поділ Македонії. Шовіністичні кола обох країн прагнули вирішити суперечку силою зброї. Олію у вогонь підливала австро-німецька дипломатія, що прагнула розвалити Балканський союз. Друга Балканська війна почалася нападом болгарських військ на сербів у ніч на 30 червня. Незабаром сербські і грецькі війська перейшли в наступ. У конфлікт також утручилася і Румунія, окупувавши Північну Добруджу, і Османська імперія, зайнявши Східну Фракію. Зрештою, 29 липня 1913 р. Болгарія капітулювала. За Бухарестським мирним договором 1913 р. Болгарія зберегла вихід до Егейського моря, проте змушена була піти на територіальні поступки: Османській імперії – Адріанополь, Румунії – Північну Добруджу, Сербія і Греція розділили між собою Македонію. Геополітична

обстановка в регіоні істотно змінилася: розпався Балканський союз, у Сербії посилювався вплив Великої Британії, а Болгарія змінили політичну орієнтацію з Російської імперії на австро-німецький блок. Зближуватися з Антантою почала й Румунія. Окрім цього, Албанія стала яблуком розбрату між Австро-Угорщиною та Італією, а на Османську імперію посилювався вплив Німеччини. Зрештою, загострилося внутрішньополітичне становище в південнослов'янських землях. Результати Балканських війн безпосередньо наблизили розв'язання світової війни³⁸.

Під таким самим ракурсом дві Балканські війни представлено і в інших українських підручниках, щоправда в дещо скороченій формі³⁹.

Сучасні білоруські підручники дають доволі стислу інформацію по Балканським війнам. При цьому наголошено робиться на тому, що саме завдяки Російській імперії був створений Балканський союз, який і розпочав війни проти Османської імперії⁴⁰.

Аналогічні акценти (із вирішальною роллю Російської імперії на створення Балканського союзу) роблять і автори сучасних російських підручників. При цьому інформації по двом Балканським війнам також міститься доволі небагато⁴¹.

Загалом, у проаналізованих нами шкільних підручниках з історії міжнародні кризи та конфлікти кінця XIX – початку XX ст. характеризуються як передумови світової війни. Деякі оцінки при їх характеристиці, звісно, перегукуються. Однак при цьому кожна національна дидактична школа робить свій акцент на тих чи інших проблемах, подає їх власне трактування, намагаючись таким чином йти в руслі зі своєю історіографією.

38 Всесвітня історія: 1789-1918 рр.: навчальний посібник для 9 кл. серед. загальноосвіт. шк./Авт.-упоряд.: Я.М. Бердичевський, О.І. Заїца, О.П. Ренетівський. - Запоріжжя: Прес'гр, Харків: Олімп, 1998. - 279-281

39 Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл.: профіль. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К.: Геніон, 2010. - с. 106-107; Щука І. Я., Морозова Л. В. Всесвітня історія: підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закладів. - Запоріжжя: Прес'гр, 2010. С. 57-58

40 Кошелев В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения. 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С.151

41 Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10—11 классов. Второе издание. М.: ООО «Торгово-издательский дом «Русское слово» — РС», 2000. С. 30; Загладин Н.В. Всемирная история: XX век. Учебник для школьников 10—11 классов. 9-е издание. М.: ООО «Торгово-издательский дом «Русское слово» — РС», 2007. С. 52; Шестаков В. А. История России, XX — начало XXI века. 11 класс: учеб. для общеобразоват. учреждений: профил. Рос. акад. наук, Рос. акад. образования, изд-во «Просвещение». — 5-е изд. — М.: «Просвещение», 2012. С. 24

Розділ 3. Підсумки Великої війни

3.1. Воєнно-політичні та соціально-економічні наслідки світової війни

Підсумки Першої світової війни займають вагомe місце на сторінках пострадянських шкільних підручників, у першу чергу, білоруських, російських і українських. Адже саме з подій Великої війни 1914-1918 рр. розпочинається новітня історія світу. Тому з не викликає подиву значне місце, яке приділяється шкільною дидактикою вказаних вище національних держав.

Переходячи до аналізу новітніх білоруських підручників, то варто сказати, що воєнно-політичним та соціально-економічним наслідкам світової війни 1914-1918 рр., приділяється належна увага. У більшості шкільних дидактичних матеріал, які ми опрацювали, не деталізується, а згадується лише в загальних рисах про політичні, соціальні та економічні результати цього глобального протистояння, що вплинули на розвиток усіх регіонів світу. Скажімо, у білоруському підручнику за редакторством історика Г. Космача, який був підготовлений у 2012 р., про цю тему розповідається досить розлого. Зокрема, підкреслюється, що світова війна 1914-1918 гг. стала рубіжним періодом всесвітньої історії Нового та Новітнього часу. Вона ознаменувала собою драматичне завершення «довгого» ХІХ ст., епохи відносного світу, і сповістила початок того, що увійшло в історію під назвою «епохи насильства». До 1914 р. Європа була політичним і культурним центром світу, осередком військової та фінансової могутності. Ця порівняно невелика частина світла керувала великою колоніальною системою. У європейській ідеології процвітали та розвивалися політичний лібералізм та інститути парламентаризму. Капіталізм був

переважаючою економічною системою, а демократія, як здавалося, була «приречена» на явне поширення у всьому світі. Все це зруйнувалося одночасно з початком світового конфлікту в 1914 році [].

Войовничий націоналізм та імперські амбіції, гонка озброєнь і система союзів держав, що протистояли одна одній, зробили свою руйнівну справу. Зростання міжнародної напруженості, що помітно проявилось на початку XX сторіччя, зрештою призвело до світової трагедії. Ніхто з країн-учасниць як ніби не хотів загальної війни, але правдою було те, що ніхто не зробив усього можливого для запобігання конфлікту. Вбивство спадкоємця австро-угорського престолу Франца Фердинанда сербським націоналістом стало приводом для війни. Вважаючи винним керівництво Сербії, Австро-Угорщина оголосила війну своєму сусідові. Коли це сталося, рухався механізм системи військових союзів, що поступово втягнув у війну провідні європейські держави [].

Про повоєнне облаштування домовлялися лідери великих держав. На Віденському конгресі було прийнято рішення, які забезпечили Європі майже сторіччя відносного загального світу. У Парижі навпаки архітектори нового світового порядку не змогли забезпечити стійкий світ. Підписані договори викликали образу та обурення, особливо у Німеччині та Італії, та сприяли як економічній депресії 1930-х рр., так і визріванню передумов нової світової війни. Ліга Націй, ініційована Паризькою конференцією, не мала ні достатньої сили, ні підтримки для того, щоб забезпечити мир та безпеку під час неспокійних 1920—1930-х років [].

Для підтвердження таких попередніх думок ми наведемо ще один приклад новітньої білоруського посібника з історії за редакторством В. Кошелева, який побачив світ в 2009 році. Щодо головних підсумків Великої війни 1914-1918 рр., то тут бачимо наступну інформацію, що Перша світова війна докорінно змінила обличчя Європи. Розпалися Османська та Австро-Угорська імперії.

Росія виявилася вкинутою в хаос революції і громадянської війни. Виникла радянська держава на чолі з більшовицьким урядом. Австрія та Німеччина стали республіками. На території Європи утворилися нові держави, здобули незалежність Польща, Чехословаччина, Югославія, Латвія, Литва, Естонія та Фінляндія. На уламках Османської імперії була утворена Турецька республіка та низка арабських держав, які опинилися під контролем Англії та Франції. Всі німецькі колонії були поділені між країнами Антанти. Перша світова війна завершила епоху європейської гегемонії. Центрами політичної сили у світі стали Сполучені Штати Америки та СРСР. Війна не вирішила всіх протиріч між великими державами, що призвело до Другої світової війни [].

Як бачимо, така тенденція у викладі головних підсумків світової війни 1914-1918 рр. (військових, політичних, соціально-економічних) була переважаючою у шкільній дидактиці Республіки Білорусь до 2014 р. Використана нами білоруська підручникові література для школярів дає нам підстави роботи такі висновки.

Переходячи до аналізу новітніх російських шкільних підручників з історії, то варто сказати, що, на противагу білоруським, в них детальніше вказується про підсумки цього світового конфлікту. Принаймні такий підхід до розгляду даної проблематики ми помічаємо опрацьованих нами посібниках з історії для школярів РФ. Скажімо, в сучасному російському підручнику за редакторством історика О. Волобуєва, який був надрукований у 2013 році, стосовно наслідків Великої війни 1914-1918 рр. згадується наступне: «У ході Першої світової війни загинуло 10 млн. військовослужбовців та 7 млн. цивільних осіб. Стільки на все життя залишилися інвалідами. Закінчення війни не принесло народам світу довговічного спокою. Ще кілька років у Європі та інших частинах світу виникали осередки конфліктів, спалахували революції та повстання. Завершення

війни означало і вирішення політичних конфліктів. Ослаблена тривалою війною Європа перестала бути активним центром світової політики. Західноєвропейські держави не виступили з будь-якими мирними ініціативами - їх висунули Радянська Росія і Сполучені Штати Америки» [1]. Як бачимо, авторський погляд зосереджений на глобальних наслідках цієї війни, хоча вказуються й інші результати.

Проте варто зауважити, що серед російських підручників трапляються й такі, у яких більше розповідається про наслідки світової війни 1914-1918 рр. Скажімо, в російському підручнику, над яким працював колектив авторів на чолі з істориком С. Мироненком, який був підготовлений на початку 2010-х років, вже деталізовано розповідається школяр про це. У пергу чергу, вказується, що Перша світова війна, яку називали «Великою війною», була закономірним підсумком тривалого історичного розвитку Європи. Вона була виявом глибокої кризи європейської цивілізації. Війна закінчилася поразкою Німеччини та її союзників. Після укладання Коп'єнського перемир'я держави-переможниці розпочали розробку планів повоєнного «врегулювання». Розпад Російської, Німецької, Австро-Угорської та Османської імперій; 1917 р. у Росії відбулася революція, а 1918 р. в Німеччині; формування під час революцій нових держав, соціальні потрясіння у багатьох країнах світу – все це безпосередні наслідки війни. Всім країнам війна 1914-1918 рр. завдала величезних збитків, а для багатьох народів мала трагічні наслідки. За своїми масштабами та наслідками Перша світова війна не мала собі рівних у всій попередній історії людства. Вона тривала 4 роки 3 місяці та 10 днів (з 1 серпня 1914 р. по 11 листопада 1918 р.), охопивши 38 країн із населенням понад 1,5 млрд. осіб, або три чверті населення земної кулі. У бойових діях брали участь багатомільйонні армії, оснащені новітніми технічними засобами боротьби. У країнах Антанти було мобілізовано близько 45 млн. осіб, у коаліції Центральних держав – 25 млн., а лише 70 млн.

осіб. 3 16 млн. мобілізованих російських солдатів 1 млн. 800 тис. було вбито; понад 3 млн. – поранені; 3 млн. 344 тис. потрапили в полон. Війна супроводжувалася зростанням загибелі мирного населення. Щодо загальної кількості людських втрат цей показник становив 5 % [].

Далі автори згаданого посібника наголошують, що ця тотальна війна потребувала величезних витрат, у тому числі, демографічних й матеріальних. Адже феноменом цієї війни було те, що у ній воювали збройні сили двох військово-політичних блоків, але й їх цивільне населення, тобто тил. Учням розповідається, що наприкінці війни чисельність сухопутних військ збільшилася проти мирним часом у Росії 8,5 разу, мови у Франції -у 5, Німеччини - 9, Австро-Угорщини - 8 раз. Війна зажадала величезної напруги фізичних і духовних сил народів, мобілізації всіх матеріальних ресурсів, показавши на вирішальній ролі економіки під час збройної боротьби. Витрати на війну склали величезні суми: Німеччина - 91,4 млрд. марок, Росія - 50,6 млрд. золотих рублів, Італія - 6,2 млрд. лір, Франція - 160 млрд. франків [].

Для прикладу, в іншому новітньому російському підручнику, над яким працював авторський колектив під керівництвом вченого В. Дмитренка, надрукованого у 2002 р., поряд з глобальними змінами, що сталися в результаті світової війни 1914-1918 рр., багато уваги звертається на фінансово-економічні наслідки. Зокрема, згадується, що Перша світова зруйнувала продуктивні сили суспільства, дестабілізувала економічне життя народів та континентів. Особливих втрат було завдано сільському господарству. Мобілізація в армію позбавила поселення найбільш продуктивної робочої сили. Посівні площі скоротилися, впала врожайність, зменшилися поголів'я худоби та продуктивність. У містах Німеччини, Австро-Угорщини, Росії гостро відчувалася нестача продовольства, а потім вибухнув справжній голод. До того ж світова війна потребувала колосальних фінансових витрат, які у багато разів

перевершували витрати у всіх попередніх війнах. У ході війни відбулося масове знищення матеріальних цінностей, цілі райони, особливо в Північній Франції, були перетворені на пустелю. Науково обґрунтованої оцінки загальної вартості Першої світової війни немає. Найбільш поширена в науковій літературі оцінка вказує на загальну вартість війни в 359,9 млрд. доларів золотом, У тому числі прямі (бюджетні) витрати - 208,3 млрд. дол., що у 10 разів перевищило вартість воєн з 1793 по 1907 рр. Водночас військово-промисловий комплекс країн, що воювали, отримав гігантські прибутки. Вони збільшилися в Німеччині у 3-5 разів, у Росії – у 3-4 рази. Чистий дохід монополій США досяг 27,3 млрд. дол. До 1921 р. Європа заборгувала США 15 млрд. дол. [].

Ще один приклад сучасного російського посібника з історії для школярів, який ми хочемо розглянути, це підручник за редакцією історика В. Шестакова, що з'явився у світ в 2012 р. На противагу вже згаданих вище, у ньому чимало уваги звертається на демографічні втрати під час Великої війни 1914-1918 рр. На сторінках підручника загадується, що світова війна початку XX століття принесла людству небачені поневіряння та страждання, загальний голод і руйнування, людські втрати та руйнування матеріальних цінностей, привела все людство на край прірви. Ця війна була найкривавішою та руйнівною в історії людства. У бою загинуло понад 10 млн. осіб, поранено 20 млн. осіб, з них 3,5 млн. осіб залишилися каліками. Найбільших втрат зазнали Німеччина, Росія, Франція та Австро-Угорщина (66,6 % усіх втрат). Тяжким демографічним наслідком війни стало різке зниження природного відтворення населення. Мобілізація значної частини чоловіків, дедалі більше використання жіночої праці з виробництва, матеріально-побутові труднощі, голод, хвороби та інші лиха, викликані війною, знизили народжуваність і збільшили смертність. У результаті значно скоротився загальний приріст населення. Зменшення населення з цих причин лише в 12 державах, що воювали, склало понад 20 млн.

чол., у тому числі в Росії -5, в Австро-Угорщині - 4,4 млн. чол., в Німеччині - 4,2 млн. чол. У ході війни було зруйновано тисячі міст і селищ, залізниці та мости, житлові будинки, прийшли в запустіння значні території сільськогосподарських земель, мільйони людей позбулися даху над головою, майна, втратили громадянство, професійні якості. Безробіття, інфляція зростання податків, підвищення цін - все це загостило потребу, злидні, крайню незабезпеченість переважної більшості воюючих країн [].

Як бачимо, у проаналізованих нами російських підручниках з історії для учнів до 2014 р. існував певний дисбаланс у викладі інформаційних повідомлень про наслідки Великої війни 1914-1918 рр. Використана нами шкільна підручникова література дає нам підстави так вважати.

Переходячи до характеристики новітніх українських шкільних підручників, то необхідно сказати, що вітчизняна дидактика намагається знайти баланс у викладі теми про результати і наслідки Першої світової. На наш погляд, прикладом такого підходу є вітчизняний підручник за редакцією М. Мудрого. Хоча за обсягом матеріалу, який подається у підрозділі про підсумки війни (політичні, матеріальні, соціальні тощо) є не таким значним, проте інформація подається змістовна та стосується кожної сфери життя тогочасного суспільства. Зокрема, на його сторінках учням розповідається, що у Першій світовій війні взяло участь 38 держав з населенням у півтора мільярда осіб, що дорівнювало 3/4 усього населення світу того часу. У ході війни було мобілізовано до війська близько 70 млн. осіб. Загальні військові втрати (тобто кількість убитих, померлих від ран і хвороб, поранених, полонених, пропалих безвісти) Центральних держав і країн Антанти обраховують щонайменше на 38 млн. осіб, у тому числі близько 9 млн. загиблими. Антанті й союзникам удалося мобілізувати майже вдвічі більші людські ресурси, але й сукупні їхні втрати були теж суттєво вищими. Найбільше вояків полягло в арміях Німеччини (1,8

млн.), Росії (1,7 млн.), Франції (1,4 млн.), Австро-Угорщини (1,2 млн.), Великої Британії (900 тис., разом з Канадою, Австралією, Новою Зеландією, Південною Африкою, Індією та іншими колоніями). У ході війни загинуло більш ніж мільйон цивільних осіб. Тобто загальна кількість загиблих у ході Першої світової війни становить понад 10 млн. осіб [].

Статистика, якою послуговуються історики, не вражає так сильно, як горе конкретної людини. Багатомільйонні військові та цивільні втрати склалися з людських трагедій. Загиблими на фронті були переважно молоді неодружені чоловіки та юнаки. Надто високий показник смертності був серед молодших офіцерів. Ці молоді люди отримали назву «втрачене покоління». Тягар їхньої військової служби, загибелі чи каліцтв мали нести їхні родини, передусім жінки. Соціально-психологічна ціна Першої світової війни, як відзначають історики, була надто високою. «До втраченого покоління молодих чоловіків додалося покинуте покоління молодих удів і самотніх старих дів, чиї шанси мати в житті пару зникли з їхніми коханими в окопній багнюці», – пише історик Норман Дейвіс. Демографічні диспропорції (зокрема, перевага жіночої статі, яка утворилася), моральний і фізіологічний стрес, який перенесли жінки, мали далекосяжні наслідки. Людство стало жорстокішим і цинічнішим: політичні переконання ставали вищими за людське життя [].

Далі йде мова про матеріальні втрати, що принесла, у першу чергу, для європейського континенту Велика війна 1914-1918 рр. Про це вказується наступне: «Сказати, що Європа після Першої світової війни лежала в руїнах, буде перебільшенням. Однак руйнування й матеріальні втрати в прифронтових районах були величезні. Безпосереднім театром бойових дій стали й українські землі. Жоден попередній збройний конфлікт не мав такого впливу на економіку держав, що воювали. Масштаби війни та її матеріальні потреби призвели до розширення військової промисловості, переведення підприємств цивільного

характеру на виробництво військової продукції. Військові заводи отримували значні прибутки. В умовах війни уряди більшості держав намагалися створити механізм економічного регулювання й тим самим контролювати транспорт і промисловість, торгівлю й банки. Але уникнути економічного спаду не вдалося [].

Згадується й про те, що світова війна початку XX ст. започаткувала небачені за масштабами міграційні процеси (здебільшого примусові в основі). Зоною біженського руху, зокрема, стали всі українські регіони: Волинь і Галичина вважалися його епіцентром, звідки йшли основні потоки виселенців. Незначною мірою цей процес зачепив і Поділля, решта губерній була місцями проходження і розселення. До осені 1915 р. на теренах України зафіксовано близько 4 млн. біженців. Відчувалася маргіналізація суспільства, втрата значною його частиною традиційних цінностей. На додачу до цього під кінець війни континентом поширилася найбільша пандемія із часів «чорної смерті» (пандемії чуми в XIV ст.). Так звана іспанка (пандемія грипу в 1918–1919 рр.) «убила» більше європейців, ніж війна [].

Особлива увага приділена на політичних змінах, що сталися на європейському континенті. Школярів дізнаються про те, що Центральній і Східній Європі старий лад було зруйновано вщент. Велика війна спричинила розпад держав-імперій, підвела ризик під епохою монархів (Німеччина, Туреччина, Австрія та Росія стали республіками), вивільнила національні рухи (у тому числі актуалізувала й українське питання) з імперських державних лещат, активізувала суспільні рухи в домініонах і колоніях. У результаті виникла низка незалежних національних держав. Утім, кожна з них мала претензії до своїх сусідів. Велику частину континенту й далі поглинали непримиренні конфлікти. Усупереч сподіванням, що це буде остання велика війна в історії

людської цивілізації, вона стала тільки вступом до того, що відбулося в 1939–1945 рр.

Згаданий підручник за редакцією М. Мудрого не є винятком. Ще один приклад, який ілюструє таку тенденцію, це шкільний посібник для 10 класу, над яким працював П. Полянський. Стосовно наслідків Першої світової, то на сторінках підручника вказується про людські втрати наступне: «За роки війни загинуло майже 10 млн., було поранено понад 20 млн. осіб, зокрема: у Німеччині загинуло 1,8 млн. осіб, у Росії — 1,7 млн., у Франції — 1,4 млн., в Австро-Угорщині — 1,2 млн., у Великій Британії — 950 тис., в Італії — 600 тис., у США — 115 тис., у Канаді — 60 тис., в Австралії — 60 тис., у Новій Зеландії — 16,8 тис. осіб. Щохвилини війна забирала життя 4 осіб, а ще 9 діставали поранення. Частина скалічених на війні з часом поверталася до нормального життя, але чимало з них решту життя провело в шпиталях і лікарнях» [].

Про матеріальні руйнування згадується, що ця війна затримала господарський та культурний розвиток цілого покоління. Економічні збитки від війни становили: у Великій Британії — 30 %, у Німеччині — 20, у Франції — 15, у США — 14 %. Також були вщент зруйновані значні території у Франції, Бельгії, Росії. Окуповані території нещадно грабували; місцеве населення змушували будувати оборонні споруди тощо [].

Детально розповідається про політичні зміни, спричинені Великою війною 1914-1918 рр. Скажімо, розповідається, що США стали світовим політичним та економічним лідером, а у світі активно поширювалися комуністичні ідеї. Після війни Європа перестала бути центром колоніального світу. Розпалися чотири імперії: Австро-Угорська, Німецька, Російська й Османська. Тільки Британська імперія ще якийсь час проіснувала. Європа 1918 р. мало нагадувала Європу довоєнну, адже на політичній карті з'явилися нові держави: Польща, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Чехословаччина,

Угорщина, Австрія, Королівство сербів, хорватів і словенців. Не спромоглися відстояти свою незалежність Україна, Грузія, Азербайджан і середньоазійські держави. Загострилися класові, етнічні та міждержавні суперечності. У результаті революційного вибуху в Європі світ поділився на два табори — демократичний і тоталітарний [1].

Таким чином, ми бачимо, що шкільна дидактика цих згаданих вище пострадянських держав (Республіки Білорусь, РФ та України) має власні педагогічні напрацювання щодо висвітлення теми, пов'язаної з результатами й підсумками Першої світової.

3.2. Повоєнне облаштування світу

Зазначимо, що кожна країна-учасниця Першої світової переслідувала власні цілі та інтереси. Щодо кінцевих цілей, то було очевидно, що всі учасники війни мали намір ґрунтовно перекроїти карту Європи: звільнити народи Австро-Угорщини, послабити Німеччину. Франція намагалася взяти реванш за поразку у франко-пруській війні 1870 - 1871 рр., повернувши область Ельзас - Лотарингії, відібрати у Німеччини лівий берег Рейну. Росія намагалася зміцнити свій вплив на Балканах, заволодіти Чорноморськими протоками. Англія прагнула закріпити у себе африканські колонії Німеччині і зупинити загрозливе її позиціям на світових торгових шляхах зростання німецького флоту. Японія, захопивши важливі у стратегічному відношенні німецькі колоніальні володіння в Тихому океані та на Азіатському континенті, ставали впливовою силою в регіоні Далекого Сходу.

Зрозуміло, що з перемогою держав Антанти, сформувалося не менш просте завдання - підписати з ними мирні договори, зафіксувавши в них новий баланс сил. Крах кайзерівської Німеччини, Австро-Угорщини, Османської та Російської імперій, утворення нових держав мало визначити їх місце у системі

міжнародних відносин, що склалися внаслідок війни. Але виникла в Європі та світі ситуація багато в чому ускладнювалася революційним та національно-визвольним рухами, а також різним підходом країн-переможниць до проблем мирного врегулювання. Якраз усі ці питання мали вирішуватися на Паризькій мирній конференції.

Зазначимо, що цій тематиці приділяється чимало уваги у матеріалах підручників пострадянських країн, у першу чергу, білоруських, російських та українських.

Говорячи про новітні білоруські підручники, то у них достатньо місця приділяється післявоєнному облаштуванню світу після 1918 р. та мирним договорам з переможеними державами. Аналізуючи ці матеріали для білоруських школярів помітно, що акцент звертається на інтереси і наміри великих держав, у першу чергу, Франції, Великої Британії та Сполучених Штатів на Паризькій мирній конференції. Білоруські автори підручника з новітньої історії, який побачив світ у 2012 р., докладно пишуть про це. Зокрема, згадується, що після укладання Комп'єнського перемир'я почалася підготовка до мирної конференції, що проходила у гострій боротьбі у таборі переможців. Найбільш жорстку позицію щодо Німеччини займала Франція, яка прагнула встановити свою гегемонію у Європі. Вона мала намір не тільки повернути Ельзас і Лотарингію, а й анексувати Саар і встановити кордон із Німеччиною по Рейну. Глава французького уряду Ж. Клемансо прагнув максимально послабити Німеччину. Саме йому належали відомі слова про те, що «20 мільйонів німців є зайвими». Франція розраховувала також створити на сході Німеччини «санітарний кордон» держав, який протистояв би як Радянській Росії, і Німеччині. Крім того, Франція претендувала на частину німецьких колоній в Африці та турецьких володінь на Близькому Сході.

Щодо Великої Британії, то вона прагнула зберегти статус світової морської держави та не допустити надмірного посилення Франції та США. Вона не була зацікавлена в розчленуванні Німеччини. Англія в результаті війни перетворилася з кредитора на боржника США, загалом її позиції у світі ослабли. Англія розраховувала також отримати значну частку німецьких колоній і зміцнити свій вплив на Близькому та Далекому Сході.

Стосовно Сполучених Штатів, то в результаті війни вона перетворилася на провідну державу світу в галузі економіки та фінансів. Вони позичили країнам Європи 10 млрд. доларів і інвестували туди близько 6,5 млрд. доларів. Сполучені Штати були зацікавлені в німецьких репараціях, які фактично європейські держави віддавали їм у рахунок своїх боргів. Тому США виступали проти значного ослаблення Німеччини. Вони також прагнули посилити свої позиції на Далекому Сході та в зоні Тихого океану. Використовуючи свою економічну перевагу та військово-морський потенціал, США висунули принципи «свободи морів» і «свободи торгівлі», зафіксовані в американській програмі післявоєнного устрою світу («14 пунктів» президента В. Вільсона) [1].

Згадуючи про післявоєнні мирні домовленості з переможеними країнами, у першу чергу, Німеччиною, то білоруські автори розлого характеризують ці договори. Скажімо, звертається увага на те, що у ході напруженої боротьби на конференції було узгоджено умови миру з Німеччиною. 28 червня 1919 р. Німеччина підписала Версальський мирний договір.

За договором Ельзас і Лотарингія поверталися до Франції, округи Ейпен, Мальміді та Морене передавалися Бельгії, Північний Шлезвіг — Данії. Територія Німеччини по лівому березі Рейну і по правому його березі шириною 50 км ставала демілітаризованою зоною. Тут заборонялося розмішувати німецькі війська, проводити військові маневри та будувати військові укріплення. Німецькі землі на захід від Рейну підлягали окупації союзними арміями на

термін від 5 до 15 років. Саарський вугільний басейн переходив у власність Франції, а Саарська область на 15 років відходила під керування Ліга Націй. Німеччина визнавала незалежність Польщі, Чехословаччини, Австрії, Люксембургу. До Польщі відходила значна частина Померанії, Познані, Західної та Східної Пруссії, Верхньої Сілезії. Данциг (Гданськ) перетворювався на «вільне місто» під керуванням Ліги Націй. Таким чином, Східна Пруссія відокремлювалася від Німеччини «польським коридором». Мемель (Клайпеда) та прилеглі райони передавалися під контроль Ліги Націй та 1923 р. були включені до складу Литви. До Чехословаччини відходила частина території Сілезії. Ельба, Одер, Неман, Дунай і Кільський канал оголошувалися відкритими для іноземних держав. Версальський мир позбавив Німеччину всіх колоній, які були поділені у вигляді мандатів (прав на управління) в основному між Францією, Англією, Бельгією, Португалією та Японією.

Також Версальський договір обмежував чисельність німецької армії до 100 тис. чоловік. Німеччині заборонялося виробництво важких озброєнь та будівництво великих бойових кораблів. За договором Німеччина оголошувалася єдиною винуватицею розв'язання Першої світової війни. На цій підставі вона мала виплатити величезні репарації на користь переможців. Пізніше було встановлено суму в 132 млрд. марок [1].

Однак мирним домовленостям з іншими країнами, які воювали у роки Великої війни на боці кайзерівської Німеччини (Австрія, Угорщина, Болгарія, Османська імперія) приділено менше місця. Автори пояснюють цю особливість тим, що саме Версальський мирний договір був основою миру і стабільності на європейському континенті.

Щодо договорів з перерахованими вище країнами, які згадуються у новітніх білоруських підручниках, то у вересні 1919 р. було підписано Сен-Жерменський мирний договір з Австрією. Згідно договору кордони Австрії були

визначені без урахування національних інтересів сусідніх держав. Австрія передавала Італії Південний Тіроль, Королівство сербів, хорватів та словенців отримувало частину Крайни та Каринтії. Буковина відходила до Королівства Румунії. До складу Чехословаччини увійшли Богемія та Моравія. Територія Австрія значно скоротилася. Договір підтверджував умови Версальського світу про заборону аншлюсу (приєднання) Австрії до Німеччини. За договором Австрія обмежувала свої збройні сили та виплачувала репарації.

У листопаді 1919 р. у Нейї було укладено мирний договір з Болгарією. Її територія значно зменшувалася на користь Греції, Румунії та Югославії. Армія Болгарії різко скорочувалася, країна виплачувала контрибуцію.

В червні 1920 р. відбулося підписання Тріанонського миру з Угорщиною. Територія Угорщини скорочувалася втричі. Вона значно зменшувала озброєні сили та несла тягар репарацій.

Того ж року в серпня 1920 р. у Севрі був укладений мир із Туреччиною. Севрський договір по суті передбачав розділ основних турецьких територій та встановлення контролю союзників над чорноморськими протоками Проте умови Севрського договору були реалізовані через перемоги національної революції Туреччини. У внаслідок роботи конференції у Лозанні у 1923 р. було підписано Лозаннський мирний договір, що визначив повоєнні кордони Туреччини та визнав її незалежність [1].

Характеризуючи новітні російські підручники з історії до 2014 р., то варто сказати, що загалом їх змістове наповнення подібне до шкільних матеріалів білоруських колег. Проте є деякі розбіжності при висвітленні окремих подій. Скажімо, більше уваги приділено підготовці мирних перемовин у Парижі після завершення Першої світової. Скажімо, у підручнику зі всесвітньої історії для 11 класів під редакцією історика О. Волобуєва, який зв'язався у 2013 р., чимало уваги приділено цьому аспекту. Вказується, що після завершення бойових дій

почався процес післявоєнного врегулювання. Була скликана мирна конференція, у роботі якої взяли участь країни Антанти та їх союзники. Відкриття конференції відбулося 18 січня 1919 р. у дзеркальному залі Версальського палацу, того ж дня і в тому ж місці, де в 1871 р. після поразки Франції у франко-пруській війні було проголошено створення Німецької імперії. Це стало ще одним приниженням для німецької делегації.

На конференції головував затятий противник Німеччини, прем'єр-міністр Франції Жорж Клемансо. Він із представниками держав-переможниць – президентом Сполучених Штатів Америки В. Вільсоном, прем'єр-міністрами Великобританії Д. Ллойд Джорджем та Італії Вітторіо Орландо - вирішували всі найважливіші питання. Однак військова слабкість Італії, що виявилася під час війни, знизилася її міжнародний авторитет. У ході конференції представники США, Великобританії та Франції мало зважали на інтереси цієї країни і приймали рішення в ще більш вузькому колі [].

Також акцентується увага на цілях американської делегації, які вона переслідувала на Паризькій мирній конференції. Згадується про те, що Америка, що вступила у війну пізніше інших великих держав, зуміла як зберегти військовий і економічний потенціал, а й отримати від війни величезні прибутки. До 1917 р., коли Сполучені Штати приєдналися до Антанти, вони досягли успіху. у світовій торгівлі, значно збагатилися і перетворилися на найбільшого міжнародного кредитора. Бажаючи закріпити зовнішньополітичні успіхи, президент В. Вільсон висунув програму мирного врегулювання, яку американська дипломатія завзято відстоювала у ході мирних переговорів. Подібна активність була сама по собі незвичайною, тому що до цього американці дотримувалися політики ізоляціонізму, яка полягала у прагненні уникати участі у справах. Старого Світу – Європи. США дистанціювалися від колоніальної політики європейських держав, від їхніх коаліцій та конфліктів. Ця

позиція давала можливість американцям виглядати в очах мешканців багатьох країн прихильниками свободи та противниками колоніалізму. Завдяки цьому американський президент зміг стати ініціатором укладання перемир'я між Німеччиною та її союзниками з одного боку та Антантою - з іншого [].

Також висвітлюються ключові питання, які вирішувалися в Парижі лідерами тогочасних великих держав. На сторінках цього шкільного підручника згадується, що мирна конференція у Версалі звелася в основному до вироблення країнами-переможницями умов для укладання миру з Німеччиною. Французи наполегливо вимагали покарати поваленого ворога. Англійці бажали запобігти відновленню німецької військової могутності. Європейські держави, і навіть Японія розраховували поділити колонії переможеної Німеччини. Ці плани не знаходили підтримки у американської делегації, яка справедливо вважала, що надмірне ослаблення та приниження Німеччини можуть призвести до нових конфліктів у Європі. Американці наполягали також на наданні колоніям європейських держав більшої самостійності, розглядаючи їх як потенційні ринки збуту промислової продукції. Інструментом для збереження світу представники Сполучених Штатів запропонували зробити нову міжнародну організацію - Лігу Націй, статут якої мав, на їхню думку, увійти до тексту мирного договору [].

Відзначається й те, що на мирній конференції у Парижі питання долі колоній вирішувався без їх народів. Колишні володіння Німеччини та азійські території Османської імперії не отримали свободи. Для щоб узаконити існування колоніальної системи, держави-переможниці створили мандатну систему. Ліга Націй вищала мандати на управління відібраними у переможених держав володіннями. Великобританія, Японія, Франція отримають або майже всі німецькі території в Африці та на Тихому океані. За рахунок німецьких володінь

збільшили свої колонії Бельгія, Португалія та британські домініони - Південно-Африканський Союз, Австралія та Нова Зеландія [].

Цікаво, що російські автори характеризують і дають оцінку Версальському мирному договору з Німеччиною, але практично не згадують, на противагу білоруським історикам, мирні домовленості з іншими державами, що зазнали поразки у Першій світовій війні (Австрія, Угорщина, Болгарія, Османська імперія). У аналізованому нами підручнику під редакцією Волобуєва зазначається, що попри виниклі між переможцями протиріччя їм вдалося узгодити текст мирного договору, проте німецька делегація у цій роботі над цим документом не брала участі. Їй повідомили про зміст документа лише перед його підписанням 28 червня 1919 р. Переможеним були нав'язані важкі та принизливі умови. Згідно з Версальським договором, Німеччина повертала Франції Ельзас та Лотарингію; багата на вугілля Саарська область передавалася під управління комісії Ліги Націй терміном на 15 років; Німеччині заборонялося розміщувати війська, зводити військові укріплення, проводити маневри на лівому березі Рейну та вздовж його правого берега (Рейнська демілітаризована зона) біля кордонів із Францією; Німеччина передавала відновленій Польщі Познань, а також окремі райони Померанії, Західної та Східної Пруссії (при цьому більшість західних польських земель зберігалася за Німеччиною); Данциг (Гданськ) було оголошено «вільним містом» і передано під управління Ліги Націй; Меміль (Клайпеда) передався у відання держав-переможниць (у лютому 1923 р. був приєднаний до Литви). Німеччина втрачала всі свої колонії. До 1921 р. німці мали виплатити репарації - 20 млрд. марок золота [].

Згадується й про те, що американський конгрес, більшість у якому становили противники Вільсона, що виступали з позицій ізоляціонізму, відмовився ратифікувати Версальський договір, що включав статут Ліги Націй.

Тому пізніше уряд Сполучених Штатів підписав з Німеччиною окрему мирну угоду [].

Аналізуючи матеріали новітніх українських підручників, у яких висвітлюється дана тематика, то слід вказати, що у них досить розгорнуто характеризується як робота Паризької мирної конференції, так і згадується про мирні домовленості з країнами, що зазнали поразки у роки Першої світової війни. Скажімо, у підручнику для 10 класу, який був надрукований у 2012 р. під редакцією українського історика М. Мудрого згадується про Паризьку мирну конференцію наступне: «Для повоєнного облаштування світу переможці Першої світової війни скликали Паризьку мирну конференцію. Вона працювала з перервами від 18 січня 1919 р. до 21 січня 1920 р. Завдання форуму полягало в укладенні мирних договорів з переможеними – Німеччиною та її союзниками, представників яких запросили тільки для вручення договорів. Хоча учасниками конференції стали 32 країни, рішення ухвалювало вузьке коло – Рада десяти (по два представники від США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії) і Рада п'яти (міністри закордонних справ цих держав). Головними дійовими особами конференції були Томас Вудро Вільсон (президент США), Девід Ллойд Джордж (прем'єр-міністр Великої Британії), Жорж Клемансо (прем'єр-міністр Франції) і Вітторіо Орландо (прем'єр-міністр Італії), якого замінив Франческо Нітті. Представників Радянської Росії на конференцію не допустили, а дипломати колишньої царської Росії не мали повноважень. Мирні договори стали спробою розв'язати суперечності між державами, які накопичилися на початок XX ст. і загострилися під час війни. Проте рішення влаштовували не всі сторони, що вело до нових конфліктів. Принцип конференції – право народів на самовизначення – не був застосований до всіх однаково» [].

Примітно, що поряд з інформацією про мирні перемовини у Парижі, згадується й про революційні потрясіння, які відбувалися у країнах Центрально-

Східної Європи, у тому числі, й українських землях. Головний акцент приділяється падінню монархічних режимів у цьому регіоні, у першу чергу, на Німецькій революції 1918 р. Зазначається, що після Першої світової війни Європа не змогла повернутися до попереднього стану. Безпечність, з якою можновладці розв'язували війну, дала зворотний ефект. Запанувала думка, що винних треба покарати, що хтось має заплатити за те, що сталося. В епіцентрі критики опинився інститут монархії, на який чи не найлегше було покласти відповідальність. Прощання Центральної Європи з монархіями, які почали сприймати як пережиток, відбувалося без жалю. Складніше проходив розпад імперій і встановлення нових кордонів, адже багато теренів доводилося наче різати по-живому. Проголошення нових держав відбувалося в радісній атмосфері. Утім піднесення швидко змінювалося на тривогу й непевність.

Наприкінці війни в Німеччині ще зберігалися войовничі настрої, однак реальне життя їх нещадно вгамовувало. Продовольчих запасів бракувало. У квітні 1917 р. зайняті на військовому виробництві робітники в Берліні й Лейпцигу вперше застрайкували. Скориставшись революцією в Росії, німецькі війська зайняли балтійські регіони, Україну й терени на півдні Росії до Кавказу, однак вони не могли їх тривалий час утримувати. Улітку 1917 р. у Рейхстазі сформовано більшість, яка не погоджувалася голосувати за військові кредити, вимагала миру й відмови від завойованих територій.

Ключові політичні ролі в Німеччині відігравали військові – генерали Пауль фон Гінденбург і Еріх Людендорф. Популярність воєначальників, які символізували успіхи на фронтах, була більшою, ніж у кайзера. Людендорф відстоював ідею тотальної війни, для якої потрібно мобілізувати всі ресурси. Згодом він розвивав теорію про «удар ножем у спину», згідно з якою німецька армія виграла б війну, але через заколоти цивільних, насамперед соціалістів, погодилася на принизливий мир. Після вступу у війну США військова поразка

Німеччини ставала очевидно. Наприкінці жовтня 1918 р. Людендорф вимагав негайного перемир'я.

Революційним настроям сприяла революція у Росії. На початку листопада 1918 р., після того як повсталі військові моряки зайняли міста Кіль, Любек і Гамбург, заворушення охопили всю країну. У Німеччині почалася Листопадова революція. Відречення від престолу кайзера Вільгельма II 9 листопада 1918 р. не викликало суспільного резонансу. Політичні кола більше турбувало, як справитися з наслідками військової поразки і зупинити розвиток революції за російським сценарієм. Колишній кайзер спокійно виїхав до нейтральних Нідерландів, де жив у маєтку ще понад 20 років, а в міжвоєнний період навіть повернув собі земельну власність у Німеччині [1].

Після падіння монархії Німеччина стала республікою, а рейхсканцлером – соціал-демократ Фрідріх Еберт. Прихильникам демократичного розвитку протидіяли ліві, насамперед «Союз Спартак», ідеологія яких була співзвучною з більшовизмом. У січні 1919 р. в Берліні спалахнули вуличні бої. Повстання було придушене, а його лідерів Карла Лібкнехта і Розу Люксембург розстріляно. 19 січня 1919 р. в Німеччині відбулися вибори в установчі Національні збори. Уперше виборчі права надали жінкам, які отримали близько 10 % мандатів. 11 серпня 1919 р. Національні збори у Веймарі ухвалили конституцію, яка поєднала парламентську й президентську форми правління, закріпила федералізм. Вищим органом законодавчої влади став Рейхстаг, який обирали на чотири роки. Так у Німеччині почалась історія Веймарської республіки [2].

Важливо, що згадується про українську делегацію на Паризькій мирній конференції, яка представляла Українську Народну Республіку (УНР). До речі, у білоруських і російських авторів не згадується про українську місію в Парижі. Як і про представників антибільшовицьких сил, які намагалися ознайомити тогочасних лідерів великих держав (Велика Британія, Франція, Сполучені

Штати) з подіями на території колишньої Російської імперії. Ось що згадується у цьому підручнику: «Українська делегація прибула на Паризьку конференцію із запізненням. Вона не мала офіційного статусу, оскільки країни Антанти не визнали самостійність України. Однак керівники УНР все ж скерували представників у столицю Франції, щоб привернути увагу міжнародної спільноти. Очолював делегацію Григорій Сидоренко, якого згодом замінив граф Михайло Тишкевич. Інтереси України посланці відстоювали через звернення до урядів країн-переможниць, публікацій у пресі. Українській делегації в Парижі бракувало єдності. Усі спроби домогтися визнання УНР і запобігти включенню Галичини до Польщі виявилися безуспішними» [1].

Щодо мирних договорів, які були укладені на Паризькій мирній конференції, то найбільше уваги українські автори приділяють Версальському договору з Німеччиною. Це обумовлюється з тих позицій, що саме ці домовленості були основою мирного існування в Європі. З іншого, такий погляд українських авторів є подібним до точки зору білоруських та російських дидактів. Зокрема, вже згадуваному підручників М. Мудрого про післявоєнні домовленості з Німеччиною згадується наступне: «Найбільшу увагу прикуто було до Німеччини, з якою 28 червня 1919 р. укладено Версальський договір. Німеччина втратила сьому частину території й десяту населення. Ельзас і Лотарингію повернули Франції. На багату вугіллям Саарську область Франція теж претендувала, але її на 15 років передано під управління Ліги Націй, подальшу ж долю мав визначити референдум. Приєднати до Франції Рейнську область західні союзники не погодилися. Частину західного кордону Німеччини було змінено на користь Бельгії, Північний Шлезвіг приєднано до Данії.

Також значно змінився східний кордон Німеччини. Унаслідок передачі Польщі районів навколо Познані й Торуня виник «коридор», який відкрив їй доступ до Балтійського моря. Данциг (Гданськ) став вільним містом під

контролем Ліги Націй. Долі південної частини Східної Пруссії та Верхньої Сілезії мали бути вирішені на референдумах. У Пруссії за приєднання до Німеччини висловилися майже 90 % опитаних. Натомість у Сілезії почалися заворушення, після яких край поділено між Німеччиною та Польщею. Поділ регіонів створював напругу на прикордоннях. До Версальського договору включено пункти про сплату Німеччиною репарацій, тобто відшкодувань за завдані війною збитки. Одразу Німеччина мала виплатити 20 млрд марок, а решту суми повинна була визначити спеціальна комісія. Переможці зобов'язали Німеччину роззброїтися: скоротити армію в чотири рази (до 96 тис. солдатів і 4 тис. офіцерів), а флот звести до сторожових човнів. Передбачено обмеження важкого озброєння, ліквідацію генштабу і військових училищ, демілітаризацію Рейнської області. Протести, що розгорнулися в Німеччині, змусили союзників відступити в деяких питаннях, зокрема, вони не добилися видачі Вільгельма II. Німецька пропаганда використала умови Версальського договору для розпалювання в суспільстві реваншистських настроїв» [1].

Важливо, що у українських підручниках, на противагу новітнім російським, більш розгорнуто згадується про мирні домовленості з іншими країнами, які у роки Першої світової війни були союзниками Німецької імперії. У одному з сучасних шкільних посібників 2000-х років, над яким працювали українські автори згадується про це досить детально. Зокрема, що на Паризькій мирній конференції було закріплено розпад Австро-Угорщини. 10 вересня 1919 р. підписано Сен-Жерменський договір з Австрією, а 4 червня 1920 р. – Тріанонський з Угорщиною. Спірні питання вирішували на користь союзників Антанти. Італія отримала Південний Тироль; між Італією та Королівством сербів, хорватів і словенців розділено Словенію. На користь Чехословаччини Австрія втратила Богемію (із Судетами, де проживало близько 3 млн. німецькомовного населення) і Моравію, а Тешинську Сілезію розподілено між

Чехословаччиною і Польщею. Буковину передали Румунії, питання Східної Галичини відклали. Австрія перетворилася на маленьку країну з населенням 6,5 млн. і армією 30 тис. осіб. Окремими пунктами договорів їй заборонено аншлюс – приєднання до Німеччини. Угорщина втратила території на користь нових слов'янських держав і частину Трансильванії на користь Румунії [].

На Балканах переможеними країнами були Болгарія, з якою 27 листопада 1919 р. підписано Нейський договір, й Османська імперія, з якою 10 серпня 1920 р. укладено Севрський договір. Більша частина турецької території перебувала під військовим контролем переможців. Турецькі володіння в Європі мали бути передані Греції. Албанія перейшла під італійський протекторат. Константинополь і Чорноморські протоки оголошено демілітаризованою зоною під міжнародним контролем. Арабські країни перейшли під французький (Ліван і Сирія) і британський (Ірак і Палестина) мандати. Туреччина визнала незалежність Вірменії, протекторат Великої Британії над Єгиптом, Франції – над Тунісом і Марокко. Передбачалося відокремлення від Туреччини Курдистану. Туреччині заборонено мати флот, армію скорочено до 50 тис. Деякі з цих положень було переглянуто Лозаннським мирним договором 1923 р., який зменшив зовнішній контроль, повернув кілька прикордонних територій, однак усе ж зафіксував розпад Османської імперії [].

Тому варто сказати, що висвітлення роботи Паризької мирної конференції та укладання міжнародних угод на належному рівні висвітлюється на сторінках підручників пострадянських держав (білоруських, російських, українських). Поряд з цим слід підкреслити, що автори національних підручників, на яких ми детально звертали увагу вище, по різному вистрілюють ті чи інші аспекти, пов'язані з цією тематикою.

Зауважимо, що Вашингтонська міжнародна конференція, на противагу Паризькій, мала розглядати не вирішенні протиріччя між тогочасними великими

державами у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а також спробувати залагодити інші суперечності, які все ще залишалися. Тому саме ця подія вважається остаточною крапкою у формуванні нового світового устрою, який проіснує до початку Другої світової.

Щодо характеристики цих міжнародних перипетій на сторінках новітніх білоруських підручників, то слід сказати, що автори цих матеріалів у загальних рисах аналізують як саму Вашингтонську конференцію, так і її підсумки. Скажімо, у білоруську підручнику для 10 класу за автора Г. Космача, який був надрукований у 2012, можемо зустріти інформацію, що з метою вирішення спірних проблем на Далекому Сході та в Тихому океані та обмеження морських озброєнь було скликано Вашингтонську конференцію дев'яти держав (12 листопада 1921 — 6 лютого 1922 р.). Головну роль у ній грали Сполучені Штати Америки, Велика Британія та Японія. Радянська Росія не була запрошена на конференцію. У грудні 1921 р. на Вашингтонській конференції було підписано договір чотирьох держав (Сполучені Штати, Великобританії, Франції та Японії), який гарантував острівні володіння цих держав у басейні Тихого океану. В лютому 1922 р. було укладено договір п'яти держав про обмеження морських озброєнь. Відповідно до нього між США, Великобританією, Японією, Францією та Італією встановлювалися такі пропорції лінійного флоту: 5: 5: 3: 1,75: 1,75. Це співвідношення було вигідне Сполученим Штатам, які вперше домоглися визнання паритету у важких морських озброєннях з Великою Британією. У лютому того ж року договір дев'яти держав визнавав суверенітет та територіальну цілісність Китаю. Японія змушена була повернути провінцію Шаньдун. Договір закріплював принципи «відчинених дверей» та «рівних можливостей» західних держав та Японії в Китаї. Ці принципи ставили Сполучені Штати Америки у більш вигідне становище, оскільки потужний американський капітал отримав доступ до китайського ринку [].

Важливо, що у згаданому білоруському підручнику згадується й про суперечливості нової Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин, яка сформувалася за результатами Великої війни. Підкреслюється, що основним її недоліком та протиріччям стало несправедлива перебудова повоєнного світу та грабіжницькі, важкі умови мирних договорів переможених країн. Версальський мир містив зародок нових воєн та конфліктів, насамперед у Європі. Його умови засуджувала переважна більшість населення переможених країн, особливо Німеччини. У німців виник «версальський комплекс» — неприйняття Версальського договору як приниження національної гідності і надія на його ревізію або наступний реванш [1].

Цікаво, що у цій частині параграфу, де йдеться про недоліки нового міжнародного ладу, йдеться про ще одну конференцію європейських держав на початку 1920-х років, а саме Генуезьку мирну конференцію. На цій конференції ключових європейських держав, скликаній у квітні 1922 р. для вирішення економічних та фінансових питань, відбулося зближення між Радянською системою та Німеччиною, які 16 квітня підписали Рапальський договір. Він позначив вихід обох країн із міжнародної ізоляції і став однією з перших угод, які означали непряму ревізію Версальської системи міжнародних відносин. Згідно договору Німеччина та Радянська Росія встановлювали дипломатичні відносини, взаємно відмовлялися від відшкодування збитків, визнавали принцип найбільшого сприяння в економічних відносинах. Вказується, що Рапальський договір став першим взірцем політики мирного співіснування. Рапальська політика («дух Рапалло») стала основою радянсько-німецьких відносин та плідної співпраці двох держав у 1922—1932 роках [2].

Слід підкреслити, що у сучасних російських підручниках, якими послуговувалися школярі до 2014 р., практично не згадується про мирні перемовини у Вашингтоні на початку 1920-х років. Це викликає здивування,

оскільки досягнуті там міжнародні домовленості фактично завершили формування нової системи міжнародних відносин. Натомість, у контексті створення нового світоустрою після Першої світової згадується про революційні події в Європі після 1918 р. та створення нових національних держав. Для прикладу, у російському підручнику зі всесвітньої історії для учнів 11 класу за редакцією історика О. Волобуєва вказується, що наслідком війни 1914-1918 рр. стало широке поширення соціалістичних ідей. Багато людей у різних країнах стали на шлях боротьби за зміну державного та соціально-економічного ладу. Світовий революційний рух, початок якому поклала революція в Росії, став найважливішим фактором суспільного розвитку в XX ст. В березні 1919 р. у Москві був організований III Комуністичний Інтернаціонал (Комінтерн), який мав сприяти здійсненню на практиці положення марксистської теорії світового характеру соціалістичної революції. Більшовики, які очолювали Комінтерн, координували діяльність створених у різних країнах світу комуністичних партій [1].

Далі йдеться про те, що у західноєвропейських державах, як і раніше, сильні були позиції соціал-демократів, які вважали, що робітники можуть досягти своїх цілей демократичними методами, без застосування революційного насильства. Соціалістичні та соціал-демократичні партії відтворили своє міжнародне об'єднання - Соціалістичний робітничий інтернаціонал. Між цим об'єднанням та комуністами склалися вкрай ворожі відносини. Яскравим прикладом конфлікту між соціал-демократами та комуністами з'явилися події у Німеччині. Революція, що спалахнула там у листопаді 1918 р., насамперед була викликана поразкою у війні. Невдачі на фронті, розвал економіки та голод призвели до повстання солдатів та робітників. Імператор Вільгельм II зрікся престолу, влада опинилася в руках соціал-демократів. Комуністи, незадоволені поміркованою політикою нового уряду, вимагали розширення революції,

перетворення її на соціалістичну, передачі влади Радам. У січні 1919 р. вони підняли у Берліні повстання з метою повалення уряду соціал-демократа Фрідріха Еберта. Виступ був придушений, а лідерів комуністів Карла Лібкнехта і Розі Люксембург вбито. Але революція в Німеччині не згасла. У квітні 1919 р. було проголошено Баварську радянську республіку, яка проіснувала, проте, лише кілька тижнів.

Влітку 1919 р. у місті Веймарі Установчі збори прийняли Конституцію Німеччини, що встановила республіканський демократичний устрій (Веймарська республіка). Першим президентом Веймарської республіки став Ф. Еберт, який обіймав цю посаду з 1919 по 1925 р. Конституція мала стабілізувати становище країни. Однак спроби вкрай правих і лівих сил захопити владу не припинялися [].

Також звертається увага на інший приклад революційного вибуху у Центрально-Східній Європі. Найбільше уваги приділяється угорським полям 1919 р. Адже Угорщина стала ще однією країною, де розгорнувся сильний революційний рух. У жовтні 1918 р. внаслідок розпаду зазнала поразки у війні Австро-Угорщини, вона була проголошена незалежною державою. До влади в Угорщині прийшов уряд, що орієнтувався на Антанту. Навесні 1919 року вибухнула політична криза: держави Антанти зажадали від Угорщини підписати мирний договір, за яким її територія значно зменшувалася. В умовах, що склалися, колишній уряд пішов у відставку, а нове сформували соціал-демократи та комуністи.

21 березня 1919 р. було проголошено утворення Угорської радянської республіки. У країні почалися соціальні перетворення, подібні до тих, що відбувалися в Радянській Росії: націоналізувалися банки і промислові підприємства, експропріювалися поміщицькі землі. Була створена Червона армія, яка вела бої з військами країн Антанти та її союзників - Румунії та

Чехословаччини, прагнули змусити угорський уряд визнати умови мирного договору Торішнього серпня 1919 р. Угорська радянська республіка впала. У країні встановилася націоналістична диктатура адмірала Міклоша Хорті. Угорщина підписала мирний договір на умовах Антанти, втративши 2/3 своєї території [].

Новий революційний підйом у Європі відбувся у 1920-ті роки. У жовтні 1923 р. німецькі комуністи за підтримки Комінтерну організували в Гамбурзі повстання робітників, яке зазнало поразки. Також невдало закінчився і виступ комуністів у Болгарії 1923 р. революція, що почалася в Росії, так і не набула всесвітнього масштабу [].

Ще в одному новітньому російському підручнику початку 2010-х рр. для школярів 11 класу у параграфі про формування нового міжнародного ладу після Першої світової згадується про появу нових національних держав у континентальній Європі. Проте жодних чином не згадується про Вашингтонську конференцію [].

Щодо створення національних держав на руїнах європейських імперій після 1918 року, то російські автори пишуть, що епоха імперій у Європі та Азії закінчилася, і на їхніх руїнах виникли нові незалежні національні держави. Наприкінці Першої світової війни почала розпадатися Габсбурзька Австро-Угорщина, значну частину населення якої становили слов'янські народи. У жовтні 1918 р. утворилася Чехословацька Республіка, що опинилася в числі держав-переможниць (чехи та словаки, які дезертували з австро-угорських частин, воювали на боці Антанти). Першим президентом Чехословаччини став Томаш Масарик. Більшістю її населення були чехи та словаки, проте на півночі та північному заході країни в Судетах значну частину становило німецьке населення (понад 3 млн. осіб). У Чехословаччині також проживали українська та угорська національні меншини.

Землі південних слов'ян (хорватів, сербів, словенців), що входили до склад Австро-Угорщини, наприкінці 1918 р. об'єдналися із Сербським королівством і Чорногорією в державу, яка отримала назву Королівство сербів, хорватів та словенців (з 1929 р. – Югославія). Домінантною силою в новій державі стали серби, які отримали в такий спосіб компенсацію від Антанти. Проте сербська великодержавна політика у багатонаціональній державі зустрічала протидію з боку інших народів. Особливо сильним був опозиційний рух у Хорватії. Німецькомовна Австрія проголосила себе республікою у листопаді 1918 року [1].

Також значна увага приділяється тому, що важливим результатом Першої світової війни стало відновлення у 1918 р. незалежності Польщі, втраченої наприкінці XVIII ст. Версальський та інші мирні договори затвердили кордони Польщі на заході, включивши до її складу, окрім колишнього Царства Польського (що входив до Російської імперії), частина території Німеччини та Австро-Угорщини. Порт Гданськ на Балтійському морі не був повернутий Польщі, а став «вільним містом» Данциг, відокремленим від Німеччини вузькою смушкою польської землі - «Данцизьким коридором». Кордони Польської держави на сході не визначені.

Скориставшись цим, Польща, на чолі якої стояв «начальник держави» Юзеф Пілсудський, почала захоплювати українські та білоруські землі. Після поразки Червоної Армії в радянсько-польській війні (1919-1921) до Польщі, згідно з Ризьким договором 1921 р., відійшли великі території з непальським населенням - Західна Україна і Західна Білорусія. У 1920 р. поляки захопили у Литви Вільнюс і Віленський край.

Розпад Російської імперії призвів до утворення незалежних держав Балтії - Литви, Латвії та Естонії, а також Фінляндія.

Підсумовуються ці авторські роздуми у згаданому вище підручнику тим, що саме відсутність чітких національних кордонів у Європі, постійна

перекроювання державних кордонів, що часто відбувалося в результаті воєн, призводили до постійних міжнаціональних конфліктів і піддавав і загрозу стабільності на континенті. Народи, створили незалежні держави, самі нерідко починали утискати національні меншини. Так сталося, наприклад, з українцями та білорусами у Польщі, угорцями у Румунії, німцями у Чехословаччині [1].

Щодо висвітлення теми про Вашингтонську конференцію та утвердження нової системи міжнародних відносин на сторінках сучасних українських підручників, то даній тематиці приділено досить мало уваги. Скажімо, про міжнародну конференцію у Вашингтоні на початку 1920-х років і її підсумки ми знаходимо кілька речень не у параграфі, присвяченому післявоєнному облаштуванню світу після 1918 р., а у розділі про Сполучені Штати Америки у 20-х рр. XX століття. Зокрема, в одному з українських посібників вказується наступне: «Від листопада 1921 р. по лютий 1922 р. з ініціативи президента США відбувалася Вашингтонська конференція за участі представників Франції, Британії, Італії, Нідерландів, Бельгії, Португалії, Японії. Основним питанням було роззброєння, зокрема військово-морських сил, проблеми Далекого Сходу й Тихоокеанського регіону. Сторони домовилися про ненапад у Тихому океані, рівні можливості в торгівлі й підприємстві в Китаї» [1].

Висновки, які подають українські автори вкрай стислі й не інформаційні. Згадується тільки, що «Вашингтонська конференція завершила повоєнне врегулювання. Гаслом нового президента Сполучених Штатів Гардінга, який змінює на цій посаді Вудро Вільсона, стало: «Америка потребує не героїзму, а оздоровлення, не лікування, а нормальності, не занурення в інтернаціоналізм, а підтримки тріумфуючого народу» [1].

Натомість, на противагу білоруським чи російським фахівців з підготовки шкільних дидактичних матеріалів з історії, українські спеціалісти приділяють значну увагу міжнародній інституції, яка, значною мірою, була результатом

зусиль американського президента Вудро Вільсона і його адміністрації, а саме Лізі Націй. Для прикладу, в одному з українських підручників 2010-х рр. цій темі присвячена частина розділу про міжнародні відносини після Першої світової війни, де йдеться про намагання створити нову систему безпеки на європейському континенті. Зокрема, українські автори пишуть наступне: «Спільним прагненням учасників Паризької конференції було забезпечення миру на нових і міцних засадах. Так виникла ідея створити міжнародну організацію – Лігу Націй. Найбільше її відстоював президент США Вудро Вільсон. Він уважав, що для уникнення значних конфліктів потрібно враховувати позиції всіх народів, а не лише великих гравців на політичній арені. Статут Ліги Націй було включено до Версальського й інших мирних договорів. Датою заснування організації вважають 10 січня 1920 р., коли Версальський мирний договір після ратифікації набув чинності. Першим генеральним секретарем Ліги Націй обрано британського дипломата Джеймса Еріка Драмонта.

У межах Ліги Націй діяли: асамблея (щорічне зібрання представників усіх країн-учасниць), рада і секретаріат, постійні й тимчасові комісії. Спочатку статут Ліги підписали 44 країни, згодом їх кількість зросла. До Ліги Націй мали право вступати: держави, які підписали мирні договори 1919–1920 рр. з боку переможців; тринадцять нейтральних у війні країн, які приєдналися до організації в двомісячний термін; будь-яка незалежна держава, яку підтримали дві третини членів асамблеї. Переможені країни до Ліги Націй тимчасово не допустили. Асамблеї скликали раз на рік у Женеві, де в 1930-х роках збудовано Палац націй. Створення Ліги Націй стало кроком на шляху до європейської інтеграції.

Рада Ліги Націй мала складатися з п'яти постійних членів (на практиці їх було чотири, бо США до організації не ввійшли) і чотирьох непостійних, яких обирали по черзі. Рада готувала до розгляду всі питання щодо підтримання

миру. Завдання Ліги Націй визначено як створення системи колективної безпеки в Європі, вирішення конфліктів між державами і спільні дії у випадку загрози війни. Постанови мали бути ухвалені одностайно, однак домагатися цього було складно. Великі держави конкурували й не поспішали брати зобов'язання по забезпеченню миру. Ніхто не знав, як реагувати на конфлікти та як діяти у випадку одностороннього порушення домовленостей. Ці проблеми накопичувалися, породжували як невдоволення, так і відчуття всездозволеності» [].

Цікаво, що у цьому підрозділі також йдеться й про взаємини європейських країн з Радянською Росією, адже вони були важливим елементом безпеки в Європі. Зокрема, в українських дидактичних посібниках вказується, що важливим елементом системи колективної безпеки в Європі було врегулювання відносин з більшовицькою Росією. Не допускаючи більшовиків на Паризьку конференцію, країни Антанти все ще підтримували Білий рух – ключову антибільшовицьку силу на території колишньої Російської імперії. Однак сподівання на швидке падіння більшовицького режиму не справдилися, тож серед західноєвропейських лідерів виникла ідея встановити санітарний кордон, тобто підтримати невеликі «буферні» держави на сході, які мали протидіяти поширенню більшовизму й не допустити союзу Німеччини та більшовицької Росії. Було підписано мирні договори Фінляндії, Естонії, Литви і Латвії, Польщі з РСФРР. До кінця 1921 року кордони радянських республік в Європі й Азії було вже в основному визначено, проте республіки залишилися в міжнародній ізоляції.

Підбиваючи підсумки даного розділу нашої магістерської роботи, варто сказати, що у проаналізованих нами шкільних підручниках з історії держав пострадянського простору, у першу, Республіки Білорусь, РФ та України, темі, пов'язаній з розбудовою нової геополітичної системи після Першої світової

війни приділено достатньо місця. Можемо стверджувати, що при розгляді окремих подій того часу висновки та оцінки авторів білоруських, російських та українських авторів перегукуються (плани і наміри великих держав на Паризькій мирній конференції, ключові домовленості, яких було досягнуто в Парижі, характеристика Версальського договору тощо). Однак у кожній національній дидактиці містяться свої акценти при висвітленні цієї тематики на сторінках посібників для школярів. На наш погляд, одним з пояснень такої ситуації є вплив національних історіографій, які суттєво впливають на розробку дидактичних матеріалів для закладів шкільної освіти цих держав.

Схожість

Джерела з Інтернету

6

2	http://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-10-klas-2018/06-istoriya-ukraina-i-svit-10-klas/mudryy-isuksvst...	9.17%
3	https://history.vn.ua/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-mydrii/13.php	4.52%
4	https://uahistory.co/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-mydrii/6.php	2 джерела 3.24%
5	https://uahistory.co/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-mydrii/10.php	3.26%
6	http://uchika.in.ua/berdyansek-2007-06-bbk-74ya5-v4.html?page=6	2.07%

Джерела з Бібліотеки

1

1	Даниляк Ірина. Дипломна	ID файлу: 1015605397	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Un...	37.7%
---	-------------------------	----------------------	--	-------

Цитати

Цитати

16

- 1 «Посилився визвольний рух на Кубі, яка все ще залишалася іспанською колонією. США намагалися придбати цей острів, однак успіху не мали. В кінцевому підсумку вони розв'язали в 1898 р. війну, котру Іспанія програла. Куба стала незалежною, проте лише формально, оскільки вона повністю контролювалася США»
- 2 «...убивали місіонерів, торговців, інженерів, солдат, що охороняли іноземні концесії, громили магазини, руйнували залізничні і телеграфні лінії»
- 3 «Російсько-японська війна залишила в народній пам'яті приклад мужності, матросів, солдатів, офіцерів. Символом вірності військовому обов'язку став подвиг екіпажів кресерів «Варяг» та канонерки «Кореєць», які прийняли нерівний бій в корейському порту Чемульпо»
- 4 «1911 р. відбулася італо-турецька війна. У вересні італійські десанти висадилися в Північній Африці і в результаті бойових дій з турецькими військами захопили Триполітанію та Кіренаїку, які перетворили на італійську колонію Лівію»
- 5 «Австро-Угорщина отримала право окупувати Боснію та Герцеговину, аби недопустити приєднання цих земель до незалежної Сербії і формування великої слов'янської держави»
- 6 «Австро-Угорщина пішла на 33 Ладиченко, Т.В. Всесвітня історія : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. : профіл. рівень / Т.В. Ладиченко, С.О. Осмоловський. - К. : Генеза, 2010. - 304 С. 105 34 Там само. 35 Там само. 36 Кошелєв В.С. Всемирная история Нового времени, XIX — начало XX в. : учебное пособие для 9-го класса общеобразовательных учреждений с рус. яз. обучения. 3-е изд., доп. и пересмотр. Минск, 2010. С.150 16 захоплення Боснії та Герцеговини. На Балканах перетиналися інтереси усіх великих тогочасних держав, адже вони слугували ключами до Сходу. Впродовж декількох років тут тричі виникали локальні конфлікти, що загрожували зруйнувати крихку рівновагу в Європі»
- 7 «У ході Першої світової війни загинуло 10 млн. військовослужбовців та 7 млн. цивільних осіб. Стільки на все життя залишилися інвалідами. Закінчення війни не принесло народам світу довговічного спокою. Ще кілька років у Європі та інших частинах світу виникали осередки конфліктів, спалахували революції та повстання. Завершення 22 війни означало і вирішення політичних конфліктів. Ослаблена тривалою війною Європа перестала бути активним центром світової політики. Західноєвропейські держави не виступили з будь-якими мирними ініціативами - їх висунули Радянська Росія і Сполучені Штати Америки»
- 8 «До втраченого покоління молодих чоловіків додалося покинуте покоління молодих удів і самотніх старих дів, чий шанси мати в житті пару зникли з їхніми коханими в окопній багнюці»
- 9 «Сказати, що Європа після Першої світової війни лежала в руїнах, буде перебільшенням. Однак руйнування й матеріальні втрати в прифронтових районах були величезні. Безпосереднім театром бойових дій стали й українські землі. Жоден попередній збройний конфлікт не мав такого впливу на економіку держав, що воювали. Масштаби війни та її матеріальні потреби призвели до розширення військової промисловості, переведення підприємств цивільного 27 характеру на виробництво військової продукції. Військові заводи отримували значні прибутки. В умовах війни уряди більшості держав намагалися створити механізм економічного регулювання й тим самим контролювати транспорт і промисловість, торгівлю й банки. Але уникнути економічного спаду не вдалося»
- 10 «За роки війни загинуло майже 10 млн., було поранено понад 20 млн. осіб, зокрема: у Німеччині загинуло 1,8 млн. осіб, у Росії — 1,7 млн., у Франції — 1,4 млн., в Австро-Угорщині — 1,2 млн., у Великій Британії — 950 тис., в Італії — 600 тис., у США — 115 тис., у Канаді — 60 тис., в Австралії — 60 тис., у Новій Зеландії — 16,8 тис. осіб. Щохвилини війна забирала життя 4 осіб, а ще 9 діставали поранення. Частина скалічених на війні з часом поверталася до нормального життя, але чимало з них решту життя провело в шпиталях і лікарнях»
- 11 «20 мільйонів німців є зайвими»

- 12 «Для повоєнного облаштування світу переможці Першої світової війни скликали Паризьку мирну конференцію. Вона працювала з перервами від 18 січня 1919 р. до 21 січня 1920 р. Завдання форуму полягало в укладенні мирних договорів з переможеними – Німеччиною та її союзниками, представників яких запросили тільки для вручення договорів. Хоча учасниками конференції стали 32 країни, рішення ухвалювало вузьке коло – Рада десяти (по два представники від США, Великої Британії, Франції, Італії та Японії) і Рада п'яти (міністри закордонних справ цих держав). Головними дійовими особами конференції були Томас Вудро Вільсон (президент США), Девід Ллойд Джордж (прем'єр-міністр Великої Британії), Жорж Клемансо (прем'єр-міністр Франції) і Вітторіо Орландо (прем'єр-міністр Італії), якого замінив Франческо Нітті. Представників Радянської Росії на конференцію не допустили, а дипломати колишньої царської Росії не мали повноважень. Мирні договори стали спробою розв'язати суперечності між державами, які накопичилися на початок ХХ ст. і загострилися під час війни. Проте рішення влаштовували не всі сторони, що вело до нових конфліктів. Принцип конференції – право народів на самовизначення – не був застосований до всіх однаково»
- 13 «Українська делегація прибула на Паризьку конференцію із запізненням. Вона не мала офіційного статусу, оскільки країни Антанти не визнали самостійність України. Однак керівники УНР все ж скерували представників у столицю Франції, щоб привернути увагу міжнародної спільноти. Очолював делегацію Григорій Сидоренко, якого згодом замінив граф Михайло Тишкевич. Інтереси України посланці відстоювали через звернення до урядів країн-переможниць, публікацій у пресі. Українській делегації в Парижі бракувало єдності. Усі спроби домогтися визнання УНР і запобігти включенню Галичини до Польщі виявилися безуспішними»
- 14 «Найбільшу увагу прикуто було до Німеччини, з якою 28 червня 1919 р. укладено Версальський договір. Німеччина втратила сьому частину території й третю населення. Ельзас і Лотарингію повернули Франції. На багату провінцію Саарську область Франція теж претендувала, але її на 15 років передано під управління Ліги Націй, подальшу ж долю мав визначити референдум. Приєднати до Франції Рейнську область західні союзники не погодилися. Частину західного кордону Німеччини було змінено на користь Бельгії, Північний Шлезвіг приєднано до Данії. Також значно змінився східний кордон Німеччини. Унаслідок передачі Польщі районів навколо Познані й Торуня виник «коридор», який відкрив їй доступ до Балтійського моря. Данциг (Гданськ) став вільним містом під 41 контролем Ліги Націй. Долі південної частини Східної Пруссії та Верхньої Сілезії мали бути вирішені на референдумах. У Пруссії за приєднання до Німеччини висловилися майже 90 % опитаних. Натомість у Сілезії почалися заворушення, після яких край поділено між Німеччиною та Польщею. Поділ регіонів створював напругу на прикордоннях. До Версальського договору включено пункти про сплату Німеччиною репарацій, тобто відшкодувань за завдані війною збитки. Одразу Німеччина мала виплатити 20 млрд марок, а решту суми повинна була визначити спеціальна комісія. Переможці зобов'язали Німеччину роззброїтися: скоротити армію в чотири рази (до 96 тис. солдатів і 4 тис. офіцерів), а флот звести до сторожових човнів. Передбачено обмеження важкого озброєння, ліквідацію генштабу і військових училищ, демілітаризацію Рейнської області. Протести, що розгорнулися в Німеччині, змусили союзників відступити в деяких питаннях, зокрема, вони не добилися видачі Вільгельма II. Німецька пропаганда використала умови Версальського договору для розпалювання в суспільстві реваншистських настроїв»
- 15 «Від листопада 1921 р. по лютий 1922 р. з ініціативи президента США відбувалася Вашингтонська конференція за участі представників Франції, Британії, Італії, Нідерландів, Бельгії, Португалії, Японії. Основним питанням було роззброєння, зокрема військово-морських сил, проблеми Далекого Сходу й Тихоокеанського регіону. Сторони домовилися про ненапад у Тихому океані, рівні можливості в торгівлі й підприємстві в Китаї»
- 16 «Вашингтонська конференція завершила повоєнне врегулювання. Гаслом нового президента Сполучених Штатів Гардінга, який змінює на цій посаді Вудро Вільсона, стало: «Америка потребує не героїзму, а оздоровлення, не лікування, а нормальності, не занурення в інтернаціоналізм, а підтримки тріумфуючого народу» [1]. Натомість, на противагу білоруським чи російським фахівцям з підготовки шкільних дидактичних матеріалів з історії, українські спеціалісти приділяють значну увагу міжнародній інституції, яка, значною мірою, була результатом 50 зусиль американського президента Вудро Вільсона і його адміністрації, а саме Лізі Націй. Для прикладу, в одному з українських підручників 2010-х рр. цій темі присвячена частина розділу про міжнародні відносини після Першої світової війни, де йдеться про намагання створити нову систему безпеки на європейському континенті. Зокрема, українські автори пишуть наступне: «

Вилучення

Вилучення

426

http://documents.mx/education/10-vi-lu.html	38 джерел	1.59%
https://studopedia.ru/21_46462_uchebno-metodicheskoe-obespechenie.html		1.8%
http://documents.mx/education/10-vi-shu.html		1.73%
https://zosh3.ucoz.net/dokument/PR_10-11_Istoriya-Otechestva.pdf	58 джерел	1.78%
https://infopedia.su/9xb4d.html		1.56%
https://academia.in.ua/?q=node%2F2884		1.56%
http://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/pidruchnyky-10-klas-2018/05-vsesvitnya-istoriya-10-klas/history-vses-10	2 джерела	0.8%
https://vseosvita.ua/library/navcalna-disciplina-vsesvitna-istoria-tema-vstup-343120.html	8 джерел	1.25%
https://ru.convdocs.org/docs/index-322628.html		1.35%
https://studfile.net/preview/5776570/page:4	6 джерел	1.29%
http://moscow-sun.ru/vsemirnaya-istoriya-nv-zagladin-otvety-i-uchebniku.html		1.23%
https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/2464/2233		1.15%
https://ped.bobrodobro.ru/35913		1%
https://infopedia.su/9xb51.html	2 джерела	0.98%
http://epa.oszk.hu/01600/01626/00013/pdf/EPA01626_acta_bereg_2015_1.pdf	10 джерел	0.87%
http://bukvar.su/gosudarstvo-i-pravo/195233-Poslevoennoe-uregulirovanie-Evropy.html		0.79%
http://ni.biz.ua/4/4_7/4_78703_revoljucionnij-protsess-v-evrope.html		0.83%
https://repository.ukim.mk/bitstream/20.500.12188/14435/1/THE_INFLUENCE_OF_THE_OTTOMAN_RULE_IN_SOU%20%281%20%2D%2019%20%2D%201911%20%2D%201914%20%2D%201918%20%2D%201922%20%2D%201923%20%2D%201924%20%2D%201925%20%2D%201926%20%2D%201927%20%2D%201928%20%2D%201929%20%2D%201930%20%2D%201931%20%2D%201932%20%2D%201933%20%2D%201934%20%2D%201935%20%2D%201936%20%2D%201937%20%2D%201938%20%2D%201939%20%2D%201940%20%2D%201941%20%2D%201942%20%2D%201943%20%2D%201944%20%2D%201945%20%2D%201946%20%2D%201947%20%2D%201948%20%2D%201949%20%2D%201950%20%2D%201951%20%2D%201952%20%2D%201953%20%2D%201954%20%2D%201955%20%2D%201956%20%2D%201957%20%2D%201958%20%2D%201959%20%2D%201960%20%2D%201961%20%2D%201962%20%2D%201963%20%2D%201964%20%2D%201965%20%2D%201966%20%2D%201967%20%2D%201968%20%2D%201969%20%2D%201970%20%2D%201971%20%2D%201972%20%2D%201973%20%2D%201974%20%2D%201975%20%2D%201976%20%2D%201977%20%2D%201978%20%2D%201979%20%2D%201980%20%2D%201981%20%2D%201982%20%2D%201983%20%2D%201984%20%2D%201985%20%2D%201986%20%2D%201987%20%2D%201988%20%2D%201989%20%2D%201990%20%2D%201991%20%2D%201992%20%2D%201993%20%2D%201994%20%2D%201995%20%2D%201996%20%2D%201997%20%2D%201998%20%2D%201999%20%2D%202000%20%2D%202001%20%2D%202002%20%2D%202003%20%2D%202004%20%2D%202005%20%2D%202006%20%2D%202007%20%2D%202008%20%2D%202009%20%2D%202010%20%2D%202011%20%2D%202012%20%2D%202013%20%2D%202014%20%2D%202015%20%2D%202016%20%2D%202017%20%2D%202018%20%2D%202019%20%2D%202020%20%2D%202021%20%2D%202022%20%2D%202023%20%2D%202024%20%2D%202025%20%2D%202026%20%2D%202027%20%2D%202028%20%2D%202029%20%2D%202030%20%2D%202031%20%2D%202032%20%2D%202033%20%2D%202034%20%2D%202035%20%2D%202036%20%2D%202037%20%2D%202038%20%2D%202039%20%2D%202040%20%2D%202041%20%2D%202042%20%2D%202043%20%2D%202044%20%2D%202045%20%2D%202046%20%2D%202047%20%2D%202048%20%2D%202049%20%2D%202050%20%2D%202051%20%2D%202052%20%2D%202053%20%2D%202054%20%2D%202055%20%2D%202056%20%2D%202057%20%2D%202058%20%2D%202059%20%2D%202060%20%2D%202061%20%2D%202062%20%2D%202063%20%2D%202064%20%2D%202065%20%2D%202066%20%2D%202067%20%2D%202068%20%2D%202069%20%2D%202070%20%2D%202071%20%2D%202072%20%2D%202073%20%2D%202074%20%2D%202075%20%2D%202076%20%2D%202077%20%2D%202078%20%2D%202079%20%2D%202080%20%2D%202081%20%2D%202082%20%2D%202083%20%2D%202084%20%2D%202085%20%2D%202086%20%2D%202087%20%2D%202088%20%2D%202089%20%2D%202090%20%2D%202091%20%2D%202092%20%2D%202093%20%2D%202094%20%2D%202095%20%2D%202096%20%2D%202097%20%2D%202098%20%2D%202099%20%2D%202100%20%2D%202101%20%2D%202102%20%2D%202103%20%2D%202104%20%2D%202105%20%2D%202106%20%2D%202107%20%2D%202108%20%2D%202109%20%2D%202110%20%2D%202111%20%2D%202112%20%2D%202113%20%2D%202114%20%2D%202115%20%2D%202116%20%2D%202117%20%2D%202118%20%2D%202119%20%2D%202120%20%2D%202121%20%2D%202122%20%2D%202123%20%2D%202124%20%2D%202125%20%2D%202126%20%2D%202127%20%2D%202128%20%2D%202129%20%2D%202130%20%2D%202131%20%2D%202132%20%2D%202133%20%2D%202134%20%2D%202135%20%2D%202136%20%2D%202137%20%2D%202138%20%2D%202139%20%2D%202140%20%2D%202141%20%2D%202142%20%2D%202143%20%2D%202144%20%2D%202145%20%2D%202146%20%2D%202147%20%2D%202148%20%2D%202149%20%2D%202150%20%2D%202151%20%2D%202152%20%2D%202153%20%2D%202154%20%2D%202155%20%2D%202156%20%2D%202157%20%2D%202158%20%2D%202159%20%2D%202160%20%2D%202161%20%2D%202162%20%2D%202163%20%2D%202164%20%2D%202165%20%2D%202166%20%2D%202167%20%2D%202168%20%2D%202169%20%2D%202170%20%2D%202171%20%2D%202172%20%2D%202173%20%2D%202174%20%2D%202175%20%2D%202176%20%2D%202177%20%2D%202178%20%2D%202179%20%2D%202180%20%2D%202181%20%2D%202182%20%2D%202183%20%2D%202184%20%2D%202185%20%2D%202186%20%2D%202187%20%2D%202188%20%2D%202189%20%2D%202190%20%2D%202191%20%2D%202192%20%2D%202193%20%2D%202194%20%2D%202195%20%2D%202196%20%2D%202197%20%2D%202198%20%2D%202199%20%2D%202200%20%2D%202201%20%2D%202202%20%2D%202203%20%2D%202204%20%2D%202205%20%2D%202206%20%2D%202207%20%2D%202208%20%2D%202209%20%2D%202210%20%2D%202211%20%2D%202212%20%2D%202213%20%2D%202214%20%2D%202215%20%2D%202216%20%2D%202217%20%2D%202218%20%2D%202219%20%2D%202220%20%2D%202221%20%2D%202222%20%2D%202223%20%2D%202224%20%2D%202225%20%2D%202226%20%2D%202227%20%2D%202228%20%2D%202229%20%2D%202230%20%2D%202231%20%2D%202232%20%2D%202233%20%2D%202234%20%2D%202235%20%2D%202236%20%2D%202237%20%2D%202238%20%2D%202239%20%2D%202240%20%2D%202241%20%2D%202242%20%2D%202243%20%2D%202244%20%2D%202245%20%2D%202246%20%2D%202247%20%2D%202248%20%2D%202249%20%2D%202250%20%2D%202251%20%2D%202252%20%2D%202253%20%2D%202254%20%2D%202255%20%2D%202256%20%2D%202257%20%2D%202258%20%2D%202259%20%2D%202260%20%2D%202261%20%2D%202262%20%2D%202263%20%2D%202264%20%2D%202265%20%2D%202266%20%2D%202267%20%2D%202268%20%2D%202269%20%2D%202270%20%2D%202271%20%2D%202272%20%2D%202273%20%2D%202274%20%2D%202275%20%2D%202276%20%2D%202277%20%2D%202278%20%2D%202279%20%2D%202280%20%2D%202281%20%2D%202282%20%2D%202283%20%2D%202284%20%2D%202285%20%2D%202286%20%2D%202287%20%2D%202288%20%2D%202289%20%2D%202290%20%2D%202291%20%2D%202292%20%2D%202293%20%2D%202294%20%2D%202295%20%2D%202296%20%2D%202297%20%2D%202298%20%2D%202299%20%2D%202300%20%2D%202301%20%2D%202302%20%2D%202303%20%2D%202304%20%2D%202305%20%2D%202306%20%2D%202307%20%2D%202308%20%2D%202309%20%2D%202310%20%2D%202311%20%2D%202312%20%2D%202313%20%2D%202314%20%2D%202315%20%2D%202316%20%2D%202317%20%2D%202318%20%2D%202319%20%2D%202320%20%2D%202321%20%2D%202322%20%2D%202323%20%2D%202324%20%2D%202325%20%2D%202326%20%2D%202327%20%2D%202328%20%2D%202329%20%2D%202330%20%2D%202331%20%2D%202332%20%2D%202333%20%2D%202334%20%2D%202335%20%2D%202336%20%2D%202337%20%2D%202338%20%2D%202339%20%2D%202340%20%2D%202341%20%2D%202342%20%2D%202343%20%2D%202344%20%2D%202345%20%2D%202346%20%2D%202347%20%2D%202348%20%2D%202349%20%2D%202350%20%2D%202351%20%2D%202352%20%2D%202353%20%2D%202354%20%2D%202355%20%2D%202356%20%2D%202357%20%2D%202358%20%2D%202359%20%2D%202360%20%2D%202361%20%2D%202362%20%2D%202363%20%2D%202364%20%2D%202365%20%2D%202366%20%2D%202367%20%2D%202368%20%2D%202369%20%2D%202370%20%2D%202371%20%2D%202372%20%2D%202373%20%2D%202374%20%2D%202375%20%2D%202376%20%2D%202377%20%2D%202378%20%2D%202379%20%2D%202380%20%2D%202381%20%2D%202382%20%2D%202383%20%2D%202384%20%2D%202385%20%2D%202386%20%2D%202387%20%2D%202388%20%2D%202389%20%2D%202390%20%2D%202391%20%2D%202392%20%2D%202393%20%2D%202394%20%2D%202395%20%2D%202396%20%2D%202397%20%2D%202398%20%2D%202399%20%2D%202400%20%2D%202401%20%2D%202402%20%2D%202403%20%2D%202404%20%2D%202405%20%2D%202406%20%2D%202407%20%2D%202408%20%2D%202409%20%2D%202410%20%2D%202411%20%2D%202412%20%2D%202413%20%2D%202414%20%2D%202415%20%2D%202416%20%2D%202417%20%2D%202418%20%2D%202419%20%2D%202420%20%2D%202421%20%2D%202422%20%2D%202423%20%2D%202424%20%2D%202425%20%2D%202426%20%2D%202427%20%2D%202428%20%2D%202429%20%2D%202430%20%2D%202431%20%2D%202432%20%2D%202433%20%2D%202434%20%2D%202435%20%2D%202436%20%2D%202437%20%2D%202438%20%2D%202439%20%2D%202440%20%2D%202441%20%2D%202442%20%2D%202443%20%2D%202444%20%2D%202445%20%2D%202446%20%2D%202447%20%2D%202448%20%2D%202449%20%2D%202450%20%2D%202451%20%2D%202452%20%2D%202453%20%2D%202454%20%2D%202455%20%2D%202456%20%2D%202457%20%2D%202458%20%2D%202459%20%2D%202460%20%2D%202461%20%2D%202462%20%2D%202463%20%2D%202464%20%2D%202465%20%2D%202466%20%2D%202467%20%2D%202468%20%2D%202469%20%2D%202470%20%2D%202471%20%2D%202472%20%2D%202473%20%2D%202474%20%2D%202475%20%2D%202476%20%2D%202477%20%2D%202478%20%2D%202479%20%2D%202480%20%2D%202481%20%2D%202482%20%2D%202483%20%2D%202484%20%2D%202485%20%2D%202486%20%2D%202487%20%2D%202488%20%2D%202489%20%2D%202490%20%2D%202491%20%2D%202492%20%2D%202493%20%2D%202494%20%2D%202495%20%2D%202496%20%2D%202497%20%2D%202498%20%2D%202499%20%2D%202500%20%2D%202501%20%2D%202502%20%2D%202503%20%2D%202504%20%2D%202505%20%2D%202506%20%2D%202507%20%2D%202508%20%2D%202509%20%2D%202510%20%2D%202511%20%2D%202512%20%2D%202513%20%2D%202514%20%2D%202515%20%2D%202516%20%2D%202517%20%2D%202518%20%2D%202519%20%2D%202520%20%2D%202521%20%2D%202522%20%2D%202523%20%2D%202524%20%2D%202525%20%2D%202526%20%2D%202527%20%2D%202528%20%2D%202529%20%2D%202530%20%2D%202531%20%2D%202532%20%2D%202533%20%2D%202534%20%2D%202535%20%2D%202536%20%2D%202537%20%2D%202538%20%2D%202539%20%2D%202540%20%2D%202541%20%2D%202542%20%2D%202543%20%2D%202544%20%2D%202545%20%2D%202546%20%2D%202547%20%2D%202548%20%2D%202549%20%2D%202550%20%2D%202551%20%2D%202552%20%2D%202553%20%2D%202554%20%2D%202555%20%2D%202556%20%2D%202557%20%2D%202558%20%2D%202559%20%2D%202560%20%2D%202561%20%2D%202562%20%2D%202563%20%2D%202564%20%2D%202565%20%2D%202566%20%2D%202567%20%2D%202568%20%2D%202569%20%2D%202570%20%2D%202571%20%2D%202572%20%2D%202573%20%2D%202574%20%2D%202575%20%2D%202576%20%2D%202577%20%2D%202578%20%2D%202579%20%2D%202580%20%2D%202581%20%2D%202582%20%2D%202583%20%2D%202584%20%2D%202585%20%2D%202586%20%2D%202587%20%2D%202588%20%2D%202589%20%2D%202590%20%2D%202591%20%2D%202592%20%2D%202593%20%2D%202594%20%2D%202595%20%2D%202596%20%2D%202597%20%2D%202598%20%2D%202599%20%2D%202600%20%2D%202601%20%2D%202602%20%2D%202603%20%2D%202604%20%2D%202605%20%2D%202606%20%2D%202607%20%2D%202608%20%2D%202609%20%2D%202610%20%2D%202611%20%2D%202612%20%2D%202613%20%2D%202614%20%2D%202615%20%2D%202616%20%2D%202617%20%2D%202618%20%2D%202619%20%2D%202620%20%2D%202621%20%2D%202622%20%2D%202623%20%2D%202624%20%2D%202625%20%2D%202626%20%2D%202627%20%2D%202628%20%2D%202629%20%2D%202630%20%2D%202631%20%2D%202632%20%2D%202633%20%2D%202634%20%2D%202635%20%2D%202636%20%2D%202637%20%2D%202638%20%2D%202639%20%2D%202640%20%2D%202641%20%2D%202642%20%2D%202643%20%2D%202644%20%2D%202645%20%2D%202646%20%2D%202647%20%2D%202648%20%2D%202649%20%2D%202650%20%2D%202651%20%2D%202652%20%2D%202653%20%2D%202654%20%2D%202655%20%2D%202656%20%2D%202657%20%2D%202658%20%2D%202659%20%2D%202660%20%2D%202661%20%2D%202662%20%2D%202663%20%2D%202664%20%2D%202665%20%2D%202666%20%2D%202667%20%2D%202668%20%2D%202669%20%2D%202670%20%2D%202671%20%2D%202672%20%2D%202673%20%2D%202674%20%2D%202675%20%2D%202676%20%2D%202677%20%2D%202678%20%2D%202679%20%2D%202680%20%2D%202681%20%2D%202682%20%2D%202683%20%2D%202684%20%2D%202685%20%2D%202686%20%2D%202687%20%2D%202688%20%2D%202689%20%2D%202690%20%2D%202691%20%2D%202692%20%2D%202693%20%2D%202694%20%2D%202695%20%2D%202696%20%2D%202697%20%2D%202698%20%2D%202699%20%2D%202700%20%2D%202701%20%2D%202702%20%2D%202703%20%2D%202704%20%2D%202705%20%2D%202706%20%2D%202707%20%2D%202708%20%2D%202709%20%2D%202710%20%2D%202711%20%2D%202712%20%2D%202713%20%2D%202714%20%2D%202715%20%2D%202716%20%2D%202717%20%2D%202718%20%2D%202719%20%2D%202720%20%2D%202721%20%2D%202722%20%2D%202723%20%2D%202724%20%2D%202725%20%2D%202726%20%2D%202727%20%2D%202728%20%2D%202729%20%2D%202730%20%2D%202731%20%2D%202732%20%2D%202733%20%2D%202734%20%2D%202735%20%2D%202736%20%2D%202737%20%2D%202738%20%2D%202739%20%2D%202740%20%2D%202741%20%2D%202742%20%2D%202743%20%2D%202744%20%2D%202745%20%2D%202746%20%2D%202747%20%2D%202748%20%2D%202749%20%2D%202750%20%2D%202751%20%2D%202752%20%2D%202753%20%2D%202754%20%2D%202755%20%2D%202756%20%2D%202757%20%2D%202758%20%2D%202759%20%2D%202760%20%2D%202761%20%2D%202762%20%2D%202763%20%2D%202764%20%2D%202765%20%2D%202766%20%2D%202767%20%2D%202768%20%2D%202769%20%2D%202770%20%2D%202771%20%2D%202772%20%2D%202773%20%2D%202774%20%2D%202775%20%2D%202776%20%2D%202777%20%2D%202778%20%2D%202779%20%2D%202780%20%2D%202781%20%2D%202782%20%2D%202783%20%2D%202784%20%2D%202785%20%2D%202786%20%2D%202787%20%2D%202788%20%2D%202789%20%2D%202790%20%2D%202791%20%2D%202792%20%2D%202793%20%2D%202794%20%2D%202795%20%2D%202796%20%2D%202797%20%2D%202798%20%2D%202799%20%2D%202800%20%2D%202801%2		

https://ua-referat.com/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8F_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%	8 джерел	0.68%
https://ua-referat.com/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%	4 джерела	0.67%
https://prosv.ru/_data/news/5899/sbornik_1.pdf	4 джерела	0.58%
http://grani.vspu.ru/publics/get?hash=26408ffa703a72e8ac0117e74ad46f33	2 джерела	0.61%
http://www.regnum.ru/news/1485043.html	7 джерел	0.52%
http://adu.by/images/2017/08/KTP_Vsemirn_istoriya_VIII-IX_kl.pdf	4 джерела	0.46%
http://jquery-club.ru/tag/%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F		0.42%
https://studfile.net/preview/5624224/page:4	13 джерел	0.42%
http://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=234	2 джерела	0.47%
https://znayshov.com/FR/851/9.pdf		0.47%
http://school34.mogilev.by/downloads/ia-history/passport-office-history14.doc		0.47%
http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_50_1/22.pdf	9 джерел	0.47%
http://0043.ru/tag/%D0%BA%D0%BE%D1%88%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B2		0.39%
https://zavantag.com/docs/537/index-1611347.html	19 джерел	0.42%
https://history.vn.ua/pidruchniki/sshypak-2017-world-history-9-class/29.php	2 джерела	0.4%
https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3814/hist_2021_033.pdf?sequence=1	3 джерела	0.39%
http://www.school138.ru/files/%D0%A3%D0%9C%D0%9A%20138%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%20201	2 джерела	0.39%
http://mogileviro.by/sites/default/files/%D0%A1%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A0%D0%B5%	2 джерела	0.37%
https://ua-referat.com/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0_%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%	6 джерел	0.37%
http://bayardschool.ru/files/doc/WorkingPrograms/History/wp10.doc	21 джерело	0.37%
http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_vsesv_hist/Zb_Akt_pytann/zbirnyk_metod_conf_2016.pdf	3 джерела	0.33%
http://bukvar.su/istorija/page,2,161795-Nacional-no-osvoboditel-naya-bor-ba-narodov-mira-v-konce-XIX-nachale-XX-veka.html		0.29%

[illegible]

https://uahistory.co/pidruchniki/reent-2017-world-history-9-class/26.html	0.07%
https://shron1.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_instytut/Istoriia_Ukrainy_KhKh_stolittia_u_shkilnykh_pidruchnykakh_Nimechchyny.pdf	0.07%
http://www.100balov.com/data23/ukr/Vsesvitnya_istoriya/Svit_na_pochatky_HHst..php	6 джерел 0.07%
https://Archive.org/stream/uizhur/2017_3_djvu.txt	15 джерел 0.07%
https://www.noordhoff.nl/files/Ukraine/Ykraina-i-svit-10kl.pdf	5 джерел 0.06%
https://www.pdpu.edu.ua/doc/vr/osipova2/dis.pdf	0.06%
https://studfile.net/preview/2298900	0.06%
http://pokrovorota.ru/tpip/number/programma-zagladin-vsemirnaya-istoriya-10-11-klass.php	2 джерела 0.06%
https://mir.zavantag.com/kultura/1859/index.html?page=5	0.06%
https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10022/1/%d0%86%d0%b3%d0%bd%d0%b0%d1%82%d1%8c%d1%94%d0%b...	0.06%
http://schoollib.com.ua/majster_klas/istoriya_world/lesson08.html	4 джерела 0.06%
https://studopedia.ru/10_145449_zaklyuchenie.html	0.06%
https://uahistory.co/zno/trenuvanna/24.html	14 джерел 0.06%
https://legalhorizons.com.ua/web/uploads/journals_pdf/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D0%B...	0.06%
http://www.vuz.net.ua/book/386.htm	2 джерела 0.06%
http://eprints.zu.edu.ua/30933	0.06%

Вилучення по Бібліотеці акаунту

18

Студентська робота	ID файлу: 1009342683	Навчальний заклад: Ukrainian Catholic University	0.37%
Студентська робота	ID файлу: 5737390	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University	0.36%
Студентська робота	ID файлу: 1009159545	Навчальний заклад: Vinnytsia State Pedagogical University	2 Джерела 0.33%
hist_2020_018.pdf	ID файлу: EF-100000155374	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Univ	3 Джерела 0.13%
Студентська робота	ID файлу: 1015213889	Навчальний заклад: National University Ostroh Academy	2 Джерела 0.1%

Студентська робота	ID файлу: 1011482749	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University		0.09%
hist_2011_063.pdf	ID файлу: EF-11349	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	2 Джерело	0.09%
Студентська робота	ID файлу: 1011499598	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University		0.07%
math_2009_054.pdf	ID файлу: EF-7782	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.07%
Студентська робота	ID файлу: 1011467499	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University		0.06%
Студентська робота	ID файлу: 1012708784	Навчальний заклад: Izmail State University of Humanities	3 Джерело	0.06%